

С. ПАЎЛОВІЧ.

Пішы самадзейна.

Разьвіцьцё навыку
самастойнага пісьма.

Пасобнік для беларускае школы і самавукаў.

Ч. I.

Першы год навучаньня (пасля азбукі).

ВІЛЬНЯ, 1929 г.

Беларуская Друкарня Ім. Фр. Скарыны, Вільня, Людвісарская 1.

Тым настаўнікам, якія карыстаюцца гэтым пасобні-
кам, рэкамендуем азнаёміцца з выдадзенаю асобна брашураю
„Мэтадычныя ўваі“ да пасобніка «Пішы самадзейна» таго-ж
аўтара.

С. ПАЎЛОВІЧ.

Пішы самадзейна.

Разьвіцьцё навыку
самастойнага пісьма.

Пасобнік для беларускае школы і самавукаў.

З лічнымі малюнкамі мастака М. Васілеўскага.

Ч. I.

Першы год навучаньня (пасля азбукі).

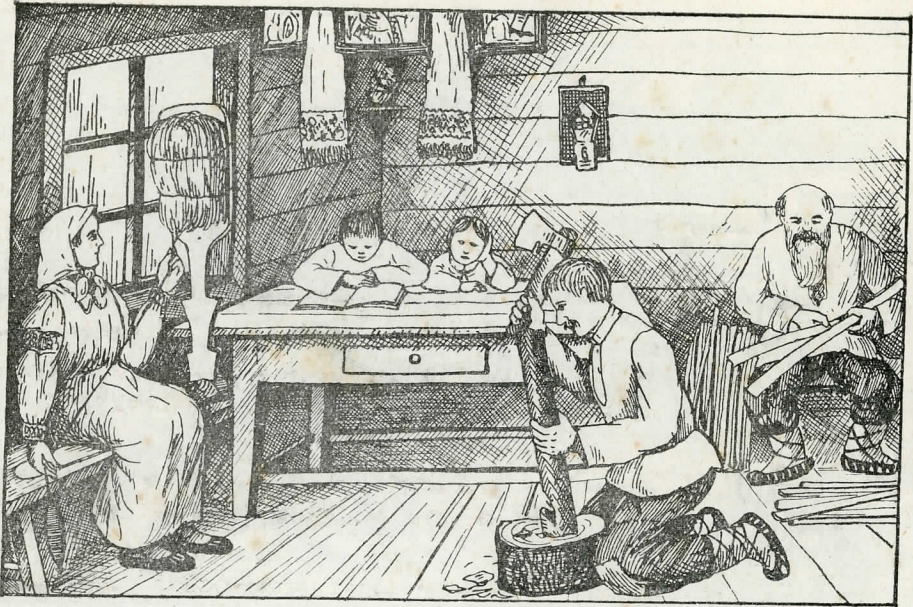
Выданьне аўтара.

ВІЛЬНЯ, 1929

Беларуская Друкарня Ім. Фр. Скарыны, Вільня, Людвісарская 1.

Правілы для вучняў.

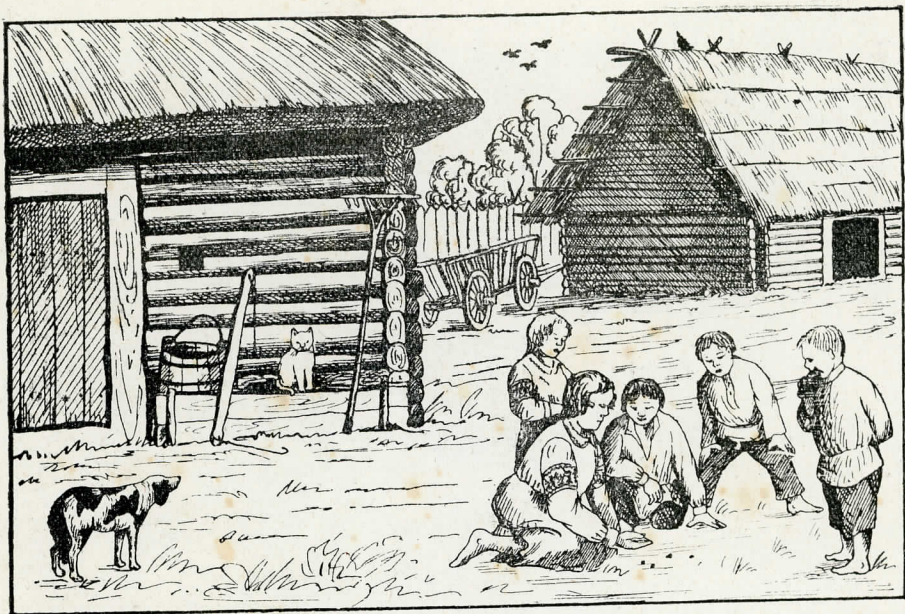
1. Ужывай толькі родную мову, родныя беларускія словы.
  2. Пішы заўсёды *самастойна*, бяз чужой дапамогі і радаў. Ляпей мала напісаць, мо' нават зусім нічога не напісаць, чым выкарыстаць чужую працу, або сьпісаць ці падглядзець у суседа.
  3. *Наперад уважліва абдумай*, што напішаш і скажы сабе некалькі разоў голасна, як будзеш пісаць, а потым ужо пішы.
  4. Калі ня ведаеш, як напісаць, *запытайся вучыцеля* ці каго іншага, хто можа памагчы.
  5. *Кожнае практыкаваньне*, раней ці пазьней, а павінна быць *абавязкава зроблена*, і зроблена з разуменьнем, старанна, дакладна.
  6. Ніколі *ня пішы абы як*. Заўсёды глядзі ўзор у кнізе, каб напісаць правільна, добра, без памылак.
  7. Калі-б зрабіў якую памылку і табе яе паправілі, напішы некалькі разоў папраўленае слова ці практыкаваньне.
  8. Калі пішаш, сядзі проста і ня горбіся; правільна трымай сшыток і асадку, як паказваў вучыцель.
  9. Сядзі заўсёды так, каб сьвятло падала на сшыток з левага боку.
  10. Пільнуй, каб сшыток заўсёды быў чыстым.
  11. Адлегласьць паміж дзвёма лінейкамі ў сшытку павінна быць 5 міліметраў, у адзеле III — 4 міліметры.
  12. Старайся пісаць заўсёды чарнілам.
  13. У канцы кніжкі ёсьць слоўнік *труднейшых слоў*, якія патрэбны будуць таму, хто піша. Калі ты няпэўны, як пісаць якое слова, паглядзі ў слоўнік.
-

1. Каго вы бачыце на малюнку? Адкажэце, хто што робіць.
2. Напішэце, хто тут намалёваны.

Маці. Бацька.
Брат. Сястра.
Дзед. Унук.

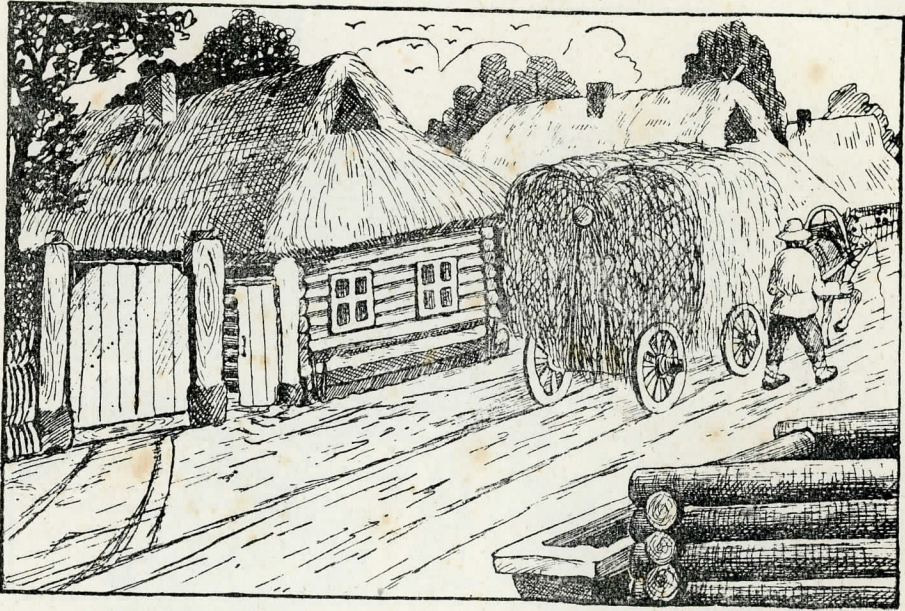
3. Хто ёсьць у вашай сям'і? Назаві ўсіх па іменьні.

1. Што бачыце на малюнку? Што робяць дзеці? Хто іхнія таварышы?

Хлапчукі. Дзяў-
чаткі. Мама. Та-
лубы. Кот. Саба-
ка. Плот.

2. Прыдумайце імя для кожнага хлапца і дзяўчынкі.

1. Каго і што бачыце на малюнку.

Вуліца. Селянін.
Хаты. Воз. Сена.
Калодзеж.

2. Напішэце, як называецца ваша вёска.

1. Што вы бачыце на малюнку? Якая гэта школа? Што робіць вучыцель? Што робяць кожны вучань і вучаніца?

2. Напішэце, хто і што намалёвана тут.

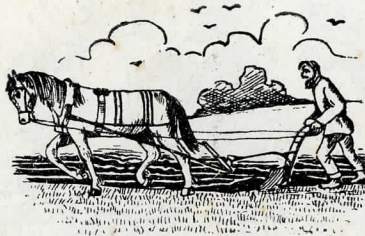
Школа. Вучыцель.
Вучні. Сад. Гародзь

3. Напішэце, як называецца ваша школа.

Практикаванье 5.

1. Паглядзеце на малюнкi і напішэце, хто што робіць.

Прыклад. Касец косіць.

2. Напішэце адказы на пытаньні.

Хто сее? Хто малоціць? Хто меле збожжа? Хто барануе? Хто лётае? Хто плавае? Хто вучыць? Хто вучыцца?

Прыклад. Гаспадар сее.

3. ЗАГАДКА (напішэце разгадку). Маленькі—кывенькі, усё поле абегаў.

4. Намалюйце касу, серп і верацяно.

Практикаванье 6.

1. Напишэце, хто што робіць.

Прыклад. *Жанчына доіць карову.*

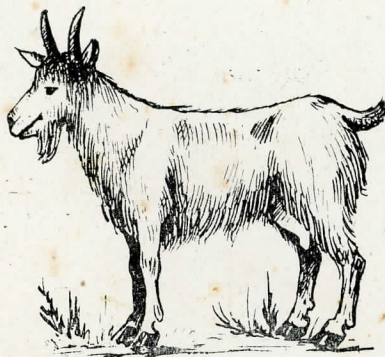
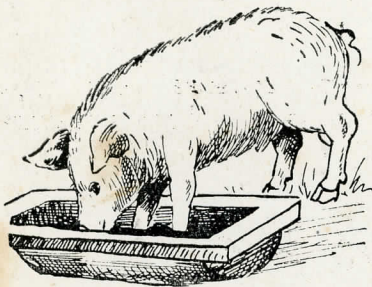
2. Напишэце, якія іменьні даюць на вёсцы каровам.

3. *Напісаць, хто што робіць.* Вучыцель вучыць. Купец гандлюе. Кравец... Жняць... Сявец... Маляр... Лекар... Пісар...

4. Намалюй грыбы ў лесе. Намалюй сякеру.

Практикаванье 7.

1. Напишэце, якая ёсць у нас хатняя жывёла.

2. Напишэце, што дае гаспадару авечка? карова? свіння?

Прыклад. *Авечка дае воўну.*

Практикаванье 8.

Паглядзеце на малюнкi і напішэце, хто што робіць.

2. Па дазенаму ўзору напісаць, хто што робіць.

Пісьменьнік піша. Дружар... Пільшчык...
Насільшчык... Муляр... Барабанишчык...
Палясойшчык... Шкляр...

Практикаванье 9.

1. Напішэце, што бачыце на малюнку.
2. Напішэце адказы на пытаньні. Хто заяц? Хто зязюлька? Дзе ластаўка вье сваё гняздо? Дзе жыве заяц?

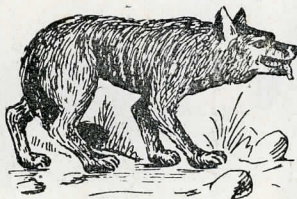
Прыклад. Зязюлька-птушка.

3. ПРЫКАЗКА. Жораў з цяплом, ластаўка з летам.

Практикаванье 10.

1. Напішэце, якія зьвяры тут намалёваны.

2. Напішэце адказы на пытаньні. Які ў ліса хвост? Чым жывіцца ліс? Хто з зьвяроў ласы на курэй?

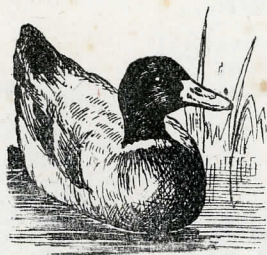

Прыклад. *Хвост у ліса пушысты.*

3. ПРЫКАЗКА. Ваўка да лесу цягне. — Унадзіўся воўк у авечкі.

Практикаванье 11.

1. Нашыя хатнія птушкі.

Качка...

2. Нашыя дзікія птушкі.

Зазулька. Верабей.

Жайранак. Чыж. Бусел.

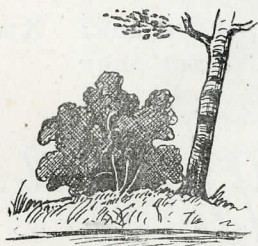
Напішэце, якіх яшчэ ведаеце дзікіх птушак.

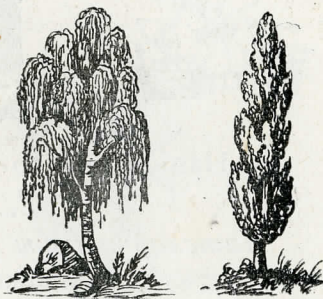
1. Што бачыце на гэтым малюнку? Што відаць на дарозе? Хто купаецца?
2. Ці ёсць у вашай вёсцы рэчка? Як завецца?
3. Напішэце, якія дзравы растуць у нашых лясах,

Прыклад. *Асіна...*

4. Напішэце, якія дзравы і хмызьнякі растуць каля вашае хаты.

Прыклад.

Сьліва...

Язьмен....

5. Намалюйце дзравы.

6. ЗАГАДКА. Стаіць гай, пад гаем мігай, пад мігаем сапай, пад сапаям хапай.

Практыкаваньне 13.

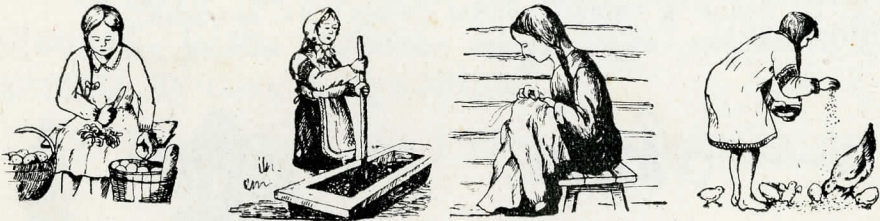
1. Напішэце, якія гэта птушкі.

2. Напішэце, якія птушкі застаюцца ў нас на зіму.
3. Якія птушкі адлятаюць у вырай?
4. Намалюй якую-колечы птушку і падпішы яе назоў.
5. ПРЫКАЗКА. Ня бачыць сава, якая сама.

Практыкаваньне 14.

Юстынка — памочніца маткі.

1. Напісаць, што робіць Юстынка.

2. Жаночая праца.

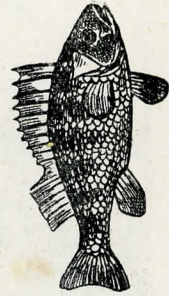
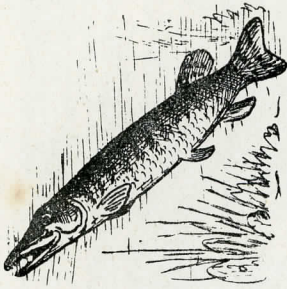
Напісаць адказы на пытаньні. Хто гадуе дзяцей? Хто варыць ежу? Хто шые? Хто пячэ хлеб? Хто поле лён?

Прыклад. *Матка гадуе дзяцей.*

ПРЫКАЗКА. У сваім краю, як у раю. — У каго ёсць матка, у таго галоўка гладка.

Практикаванье 15.

1. Напішэце, якія гэта рыбы.

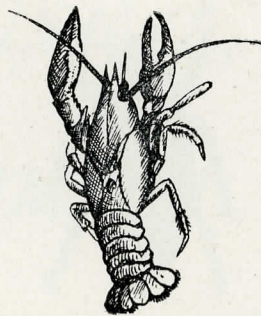
Шупак-рыба. Карась.

2. Яшчэ якія ёсць рыбы ў нашых рэках і вазёрах? Напішэце.

3. Напішэце адказы на пытаньні. Што гарыць? Што пячэ? Што замярае? Што шуміць? Што пасьпявае? Што зелянее?

Прыклад. *Агонь гарыць.*

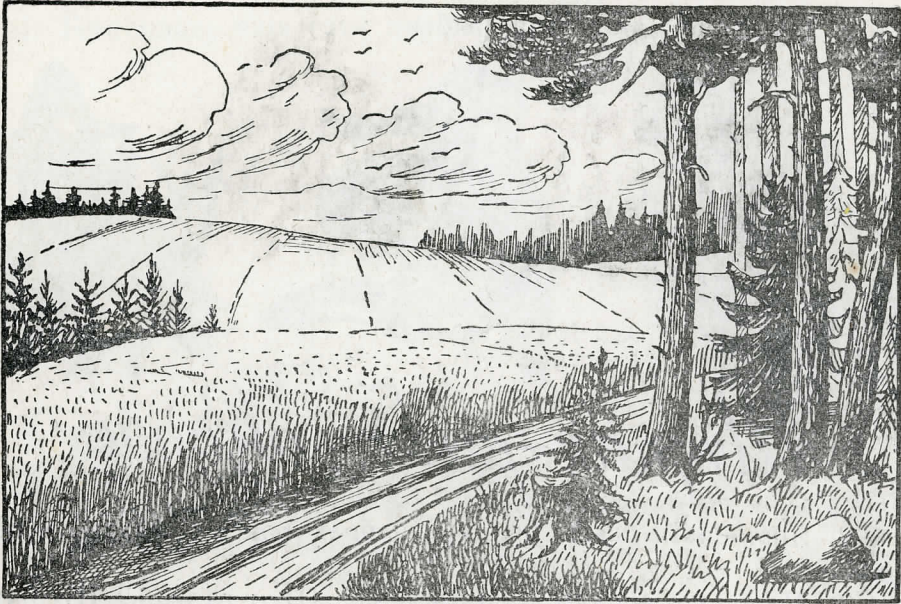
Практикаванье 16.

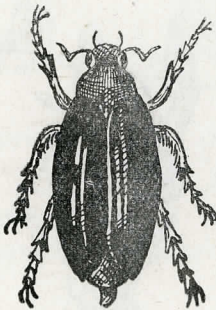
1. Падпішэце назоў.

2. Напісаць адказы. Чым бароніцца рак? Як паўзе заўсёды рак? Як ловяць ракоў? Дзе жыве жаба? Хто жыўца жабамі на балоне?

3. Намалюй рыбу.

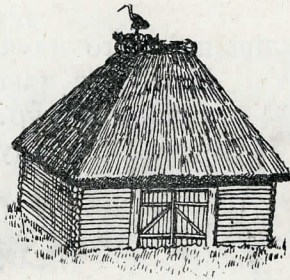
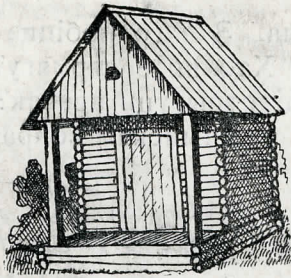
1. Напішэце, што бачыце на гэтым малюнку.
2. Як называюцца суседнія вёскі? мястэчка? горад? Напішэце.
3. ПРЫКАЗКА. Што край, то і звычай.

4. Нашы звычайныя казюлькі: *чмелю...*
5. ЗАГАДКІ. Ляціць—вые, сядзіць—землю рые.—Чоран, ды ня воран, рагат, ды ня бык.

Практыкаваньне 18.

1. Напішэце, як называюцца гэтыя будынкi.

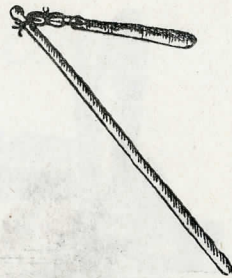
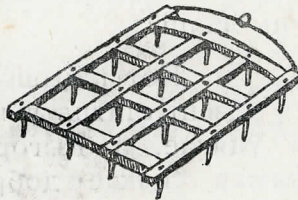
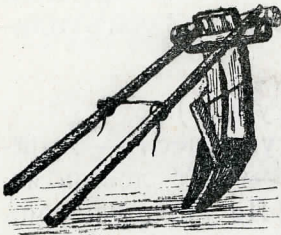
Што сяляне трымаюць у пуні? у сьвірану? Якая страха на пуні? Чыё гняздо на пуні? Яшчэ якія будынкi маюць вясковыя гаспадары?

2. Дапісаць сказы (на пытаньне: што робіць?). Бацька ў полі... Жанчына на гародзе... Дзяўчынка ў хаце... Купец у краме... Вучыцель у школе...

Прыклад. Гаспадар у полі барануе.

3. ЗАГАДКА. Аснова саснова — саламяны уток (дах).

Практыкаваньне 19.

1. Напішэце, як называюцца гэтыя прылады. Што робяць сахою? Што робяць бараною? Што робяць цэпам? Якія яшчэ ёсць гаспадарскія прылады?

Барана-гаспадарская прылада.

3. ЗАГАДКА. Вышла пасяля зімы хлапцоў дваццаць пяць — сляды знаць. 4. Намалюй вілы (для сена) і цэп.

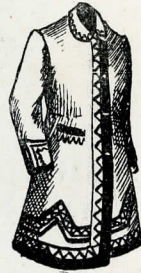
Практыкаваньне 20.

1. Напішэце, што намалёвана. З чаго робіцца палатно? Хто шые кашулю? Хто шые сярмягу? З чаго тчэцца сукно? Калі стрыгуць авечак?
2. Беларуская мужчынская вопратка.

Сярмяга...

Беларуская жаночая вопратка.

3. Рэчы, у якія прыбіраюцца дзяўчаты ў сьвята: *каралі*...

4. Наша гародніна: *морква*.

Практыкаваньне 21.

1. Напішы, што намалёвана. Хто шые боты? З чаго робяць боты? З чаго плятуць лапці?

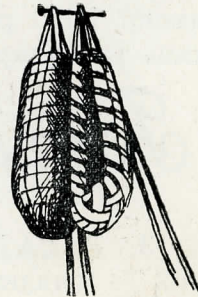
Кот і мышка (гульня).

Дзеці стаяць у кругу. Алесья — мышка ўцякае, а Рыгорка — кот ловіць яе. Мышка ўцякае добра. Яе прапускаюць у круг і з кругу. Ката затрымліваюць, ня пушчаюць. Ажно расчырванеўся Рыгор, пакуль злавіў мышку — Алесью.

2. *Адказэце на пытаньні*. Хто мышка? Хто кот? Каго прапускаюць у круг? Каго затрымліваюць? Ці злавіў кот мышку?

Напішэце, якія самыя любімыя вашыя гульні.

3. ПРЫКАЗКА. Падружыліся бот з лапцем.—Лепш свой лапаць, як чужы бот.

1. Сьпісаць дні тыдня і месяцы году.

Нядзеля. Панядзелак. Аўторак.
Серада. Чацьвер. Пятніца.
Субота.

Студзень. Люты. Сакавік.
Красавік. Травень. Чэрвень.
Ліпень. Жнівень. Верасень.
Кастрычнік. Лістапад.

Снежань.

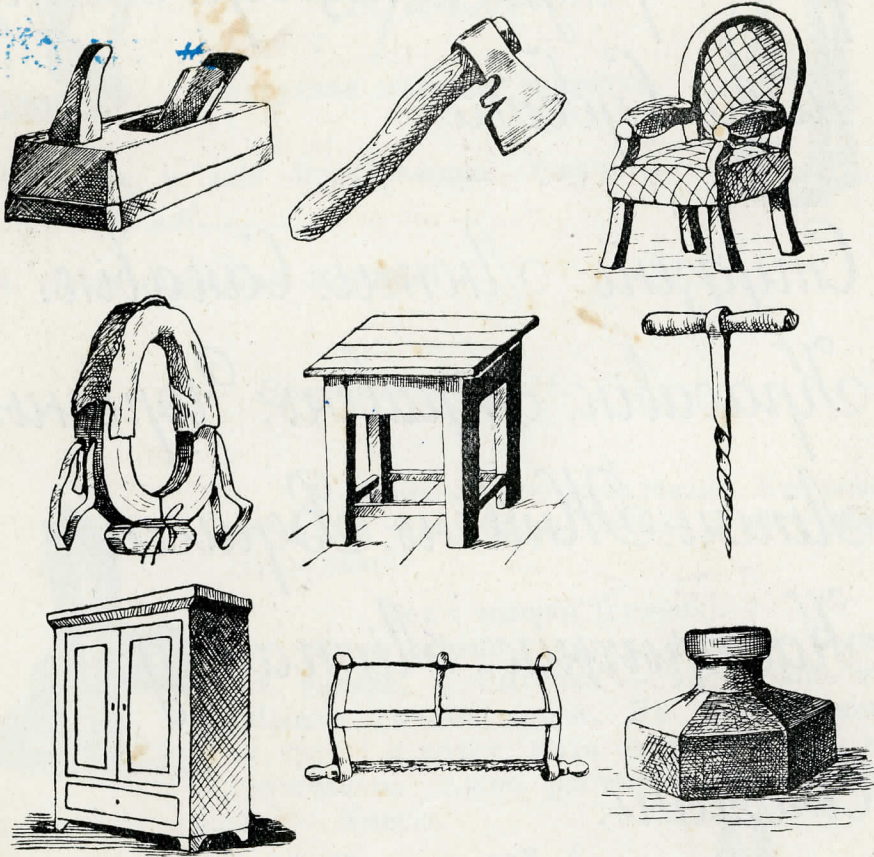
2. Хто што робіць?

Селянін гарэ.	Гаспадар малоціць.
..... піша.	Маляр .....
..... будуе.	Музыка .....
..... бяжыць.	Доктар .....

3. Дождж. Сьцюжа. Скрабецца і вішчыць на панадворку пад дзвярыма хаты Лыска. Чаго хоча Лыска? Напішэце.

4. ПРЫКАЗКА. Пытае люты, ці добра ногі абуты.

Зброя, мэбля, пісьменныя
прылады.

1. Напішы, якія намалёваны тут рэчы. Каму патрэбны гэбэль? а сьвярдзёлак? З чаго зроблены ўслончык? Хто робіць хамуты? Што л'юць у чарнілку? Што вешаюць у шафе?
2. Напішаце, якую зброя накладаюць на каня.
3. Намалюй стол і ўслон, пілу і сякеру.
4. ЗАГАДКА. Маленькі сабачка скруціўшыся ляжыць: ня брэша, ня кусае, і ў хату ня пускае.

Практикаванье 24.

Алеся і Шарык.

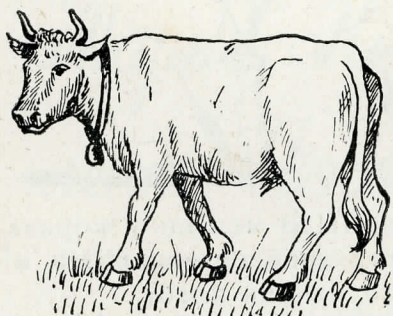
Дала мама Алеся абаранак. Алеся вышла з абаранкам на панадворак. На панадворку быў Шарык. Стала Алеся есці абаранак. Шарык толькі аблізваецца... Глядзеў, глязеў Шарык і раптам хоп за абаранак! і пабег. Сьлёзкі паліліся з вачэй Алеся. З плачам кінулася Алеся да хаты. Мама дала ёй другі абаранак, але загадала есці яго ў хаце.

1. *Напісаць адказы на пытаньні.* Што Алеся атрымала ад мамы? Куды Алеся вышла з абаранкам? Хто быў на панадворку? Што зрабіў Шарык? Што сталася з Алесяй? Да каго яна пабегла? Чым мама заспакоіла яе?

2. Напішэце, якія іменьні даюць на вёсцы сабакам.

3. Намаляваць кручаны абаранак.

Практикаванье 25.

1. *Уставіць прапушчаныя словы (на пытаньне: што робяць?)*

Дзеці... у школу. На полі.. бульбу. Сяляне... сена. З кудзелі.. ніткі. Вучні.. песьні. З хлеву... гной.

У траўні... з зямлі трава. У лістападзе.. лісьце з дзерава. У сьнежні... сьнегу. У красавіку... краскі.

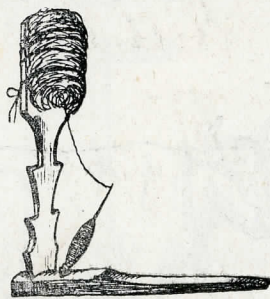
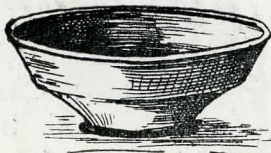
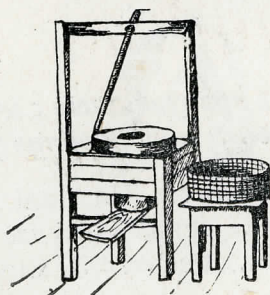
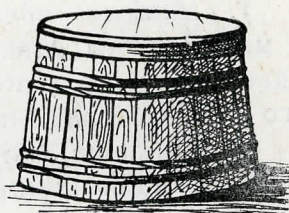
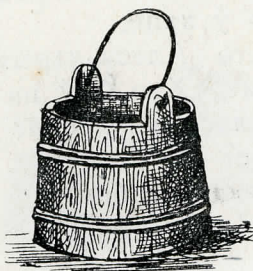
2. ЗАГАДКІ. Чатыры хадасты, двады бадасты, адзін хлабыстун.— Маленькае, кругленькае — за хвост не падняць.

Летам ёлка, а зімою цёлка.

3. ПРЫКАЗКА. Людзей слухай, а свой розум май.

Ёжа, начыныне, гаспадарская прылада.

1. Напішэце, што тут намалёвана. Што мелюць у жорнах? Што прывязана на прасьніцы? З чаго зроблена вядро? а міска? У чым расчыняюць хлеб? З чаго пякуць хлеб?

Хаўрусам.

Угледзіла мурашка зерня на дарозе і хацела занесці яго ў мурашнік. Але зерня было важкае, і адна мурашка ня мела сілы нават яго падняць. Што рабіць? Бяжыць мурашка дамоў і кліча на падмогу таварышоў. Разам узяліся ўсе за работу: удзвёх ухапілі зерня за адзін канец, удзвёх за другі, іншыя пасярэдзіне плячыма падпіралі. Так занясьлі яны зерня да мурашніку, усёй мурашкавай грамадзе на пажытак.

2. Напішэце поўныя адказы на пытаньні. Што знайшла мурашка? Якое было зерня па вазе? Ці адна мурашка магла занесці яго ў мурашнік? Каго яна паклікала на падмогу?

Ці разам усе яны здолелі занесці зерня? Каму зерня пашло на пажытак?

3. ЗАГАДКА. Мех на мяху і жаўнер на вярху.

Практыкаваньне 27.

1. З наступных слоў выбярыце і напішэце адно па адным усе словы, якія азначаюць ежу, начыньне, абутак і гаспадарскія прылады.

Талакно. Конаўка. Бочка.

Сыр. Варыва. Калатоўка.

Кісель. Талерка. Стаўбун.

Тарка. Кудэл. Булён. Ва-

лёнкі. Цэбэр. Аналонік.

2. Якія хатнія рэчы робяцца з дрэва?

Практыкаваньне 28.

1. *Данісаць сказы на пытаньне: што робяць?*

Буслы на балоце... Вавёркі на дрэвах... Дактары ў бальніцы... Кавалі ў кузьні... Сьлесары ў майстроўні... Пчолы ў вульлі... Рабочыя на чыгунцы... Дзяўчаты на вячорках... Сяляне на сходзе... Бабы на рэчцы ..

2. Ежа беларускага селяніна:

бульба...

3. Намалюй лыжку, нажа і відэльца.

4. ЗАГАДКА. Цераз мора катоў хвост.

1. Напішэце, хто што робіць.

Прыклад. Гаспадар шмаруе кола.

Бясахвостая лісіца (байка).

Папалася лісіца ў пастку і, каб выратавацца і ўцячы, адарвала сабе хваста. Але без хваста была ёй вельмі сорамна сярод іншых лісіцаў з хвастамі. Дык стала лісіца намаўляць усіх хвастатых, каб паадгрызалі сабе хвасты.

— Хвост, кажа, і ня прыгожая, ды і зусім-жа і не патрэбная рэч: толькі лішні цяжар за сабой цягваем.

А стары ліс на гэта і адказвае:

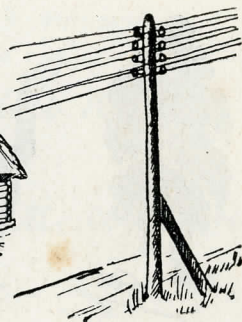
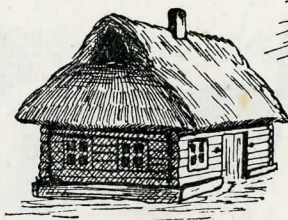
— Чаму-ж ты, кума, не казалася гэтага, калі мела, як усе, хваста?

Куртатая ліса ня мела што адказаць, і пабегла ў лес.

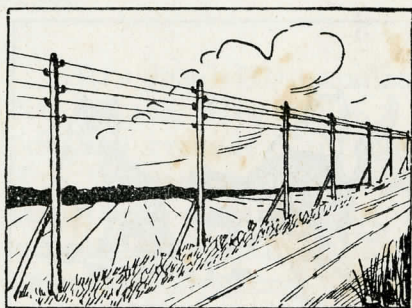
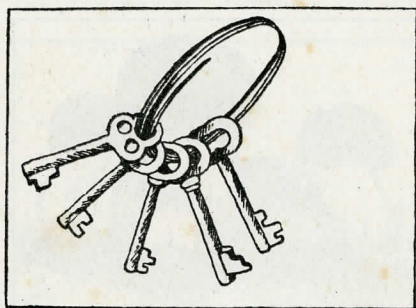
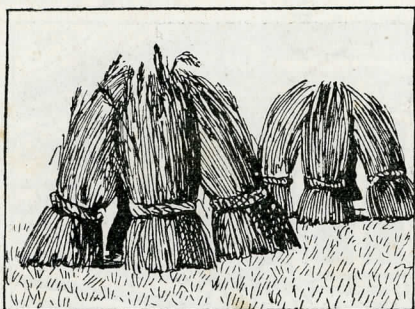
2 *Адказаць на пытаньні.* Аб кім гаворыцца ў байцы? Хто папаўся ў пастку? Як выратавалася лісіца з пасткі? Ці была гэта ёй прыемна? Да чаго яна пачала намаўляць хвастатых лісіцаў? Ці паслухалі яе лісіцы? Што тады зрабіла ліса?

Практыкаванне 30.

1. Напішэце, якія намалёваны тут рэчы.

2. А што тут намалёвана? Напішэце.

3. Напішэце, якое збожжа звычайна сеецца нашымі гаспадарамі.

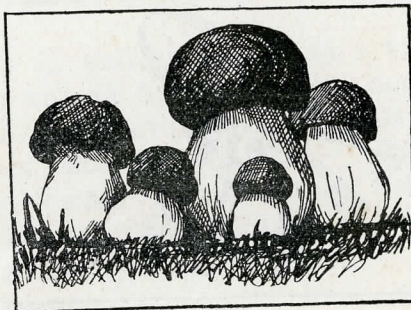
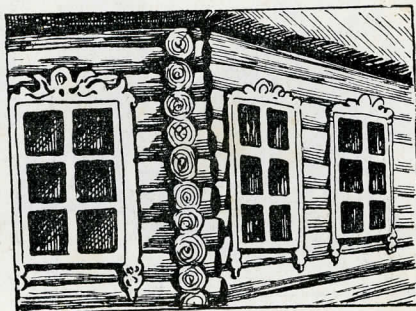
4. ЗАГАДКА. Адным паясом тысяча
вадзяразана.

Гука.

Практикаванье 31.

1. Напішэце, якія намалёваны тут рэчы і істоты.

2. А што тут намалёвана? Напішэце.

3. Якія краскі растуць у нас каля хатаў і ў полі?

4. Намалюй два вакна.

Званкі...

1. Зьмяніць сказы з адзіночнага ліку ў множны.

У гаспадара быў
конь.

У гаспадара былі коні.

Па двару хадзіла
свіньня.

Па двару хадзілі свіньні.

Вясёла паяла
птушка.

Вясёла паял... птушкі...

Плакала малое
дзіця.

Плакал... мал... дзець...

Хлопец нёс мя-
шок.

Хлап... нясылі . . . . .

На плоце сядзеў
верабей.

На плоце . . . . .

2. Напісаць адказы на пытаньні.

Што ідзе? Што замёрзла?
Хто кусае? Што баліць у пя-
бе? Хто стогне? Хто сьпіць?
Хто ходзіць па дзядзінцу?
Што нёс падарожны? Хто
збірае мёд? Што табе тата
прывёз з кірмашу? Хто б'е
камень? Што засыпаюць дру-
зам? Ці бачыў ты шашу?
Дзе?

Прыклад Дождз ідзе. Вада замёрзла.

Настуліна казка.

Настуля гаворыць сваёй маме.

— Мама, любіш ты слухаць казкі?

— Люблю, дзетачка.

— Можа хочаш, я табе раскажу казку.

— Скажы, я вельмі хачу паслухаць.

— А ці спадабаецца яна табе?

— Напэўна спадабаецца.

— Яна вельмі кароценькая.

— Ды ты кажы ўжо...

— Была сабе раз паліваная місачка і стаяла яна на стале, а я... неяк зачашла, дык яна ўзяла і пабілася.

(З «Беларускае Школы» К. Е.)

1. У каго была паліваная місачка? Дзе яна стаяла? Ці місачка магла сама разьбіцца? Хто разьбіў яе? Чаму Настуля не сказала гэтага маме проста? Што прыдумала Настуля? Ці мама будзе гневацца на Настулю? Чаму?

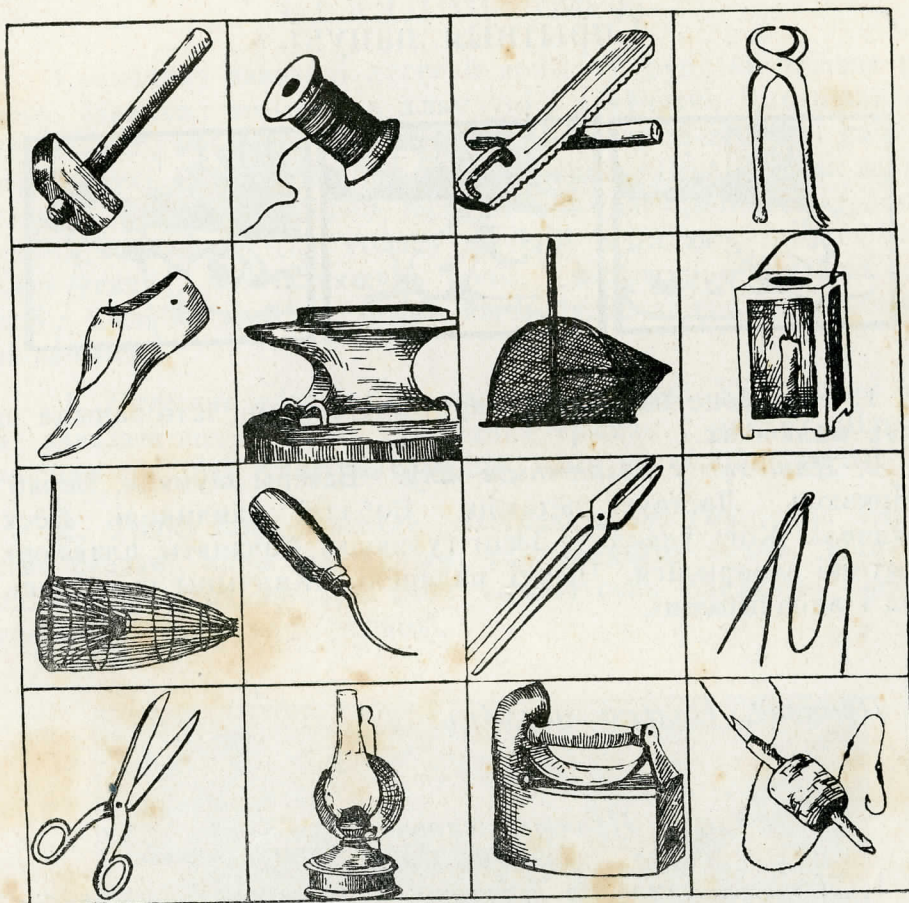
Памагаю бацьку.

2. Напішэце па кожнаму малюнку, што робіць бацька і сын.

3. Упісаць патрэбныя словы. Пастух... статак. Вепер... яблыню. У лесе.. грыбы. Пастухі... ваўка. Мышы... збожжа. Конь... атосу. Падарожны.. люльку. Рабочы.. пры станку. Дажджом.. дарогу. Сабака.. за катом.

Прыклад. *Пастух пасе статак.*

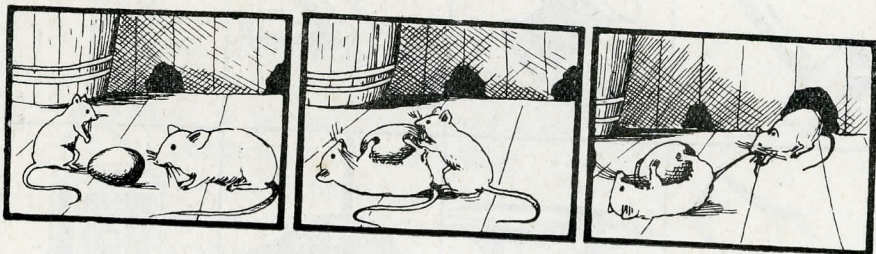
1. Выпісаць паасобку.—
 шавецкія прылады:... кавальскія прылады:...
 рыбалоўныя прылады:... хатнія рэчы і прылады:...
2. Напішэце ў множным ліку. Вучавь вучыцца. Птушка пяе. Купец гандлюе. Шуляк ляпіць. Сьлімак паўзе. Касец адпачывае. Драбіна паламалася. Дыван вісіць. Звон гудзіць. Жанчына тчэ. Казьляня скача. Дзіця перапалохалася.

Прыклад.

Вучыні вучацца. Птушкі пяюць.

3. Намалюй ліхтара і молата.

Спрытныя пацукі.

1. Напішаце папарадку кароткімі сказамі, што бачыце на гэтых малюнках.

2. *Напісаць у адзіночным ліку.* Вазэры шумяць. Вераб'і пьвіркаюць. Ластаўкі лётаюць. Воблакі пацямнелі. Вёскі зьбяднелі. Коні ўцяклі. Дзеці гуляюць. Качаняты плаваюць. Плытнікі замарыліся. Чыркi паляцелі. Жанчыны сьпяваюць. Люд і адпачываюць.

Прыклад. Возера шуміць.

Практыкаваньне 36.

1. *Данісаць сказы на пытаньні: што рабілі? што зрабілі?*

Гаспадар з сынам капалі бульбу. Майстар і чаляднік паехалі за таварам. Дзесятнік і рабочыя... Машыністы і кацагар... Цесьць і прымак... Доктар з фэльчарам... Гаспадыня і яе госьцейка... І старыя і малыя... Цыган і жыд... Сымон, Юрка і Тодар... Алёна і Марыся..

2. *Паставіць дзейнік і выказнік у множным ліку.* Рабочы выходзіць на працу. Парабак запрагае коняў. Кніжка зацікавіла вучняў. Жаўранак пье звонкую песьню. Мыш уцякае ад ката ўнару. Воўк задушыў некалькі авечак. Лес, балота была навакол. Пакасілася хата, пакасіўся і хлеў ад старасьці.

3. ЗАГАДКА. Два калыцы, два канцы, а пасярэдзіне цьвік.

Сьляпец (гульня).

Сьцяпанку завязалі хусткай вочы. У руцэ ён трымае рамень. Навакол шмыгаюць хлапчукі і дзяўчаткі. Яны ціханька, на цыпках, мяняюць сваё мейсца. Сьцяпанка ходзіць, расставіўшы рукі, і стараецца дакрануцца каго рамнём. Калі дакранецца, тады той павінен піснуць або загудзець. Сьцяпанка прыслухоўваецца: па голасу павінен адгадаць, хто гудзіць. Калі ўгадае, яму адвяжуць вочы, а завяжуць таму, хто гудзеў. Калі не адгадае, доўга яшчэ будзе хадзіць з завязанымі вачыма.

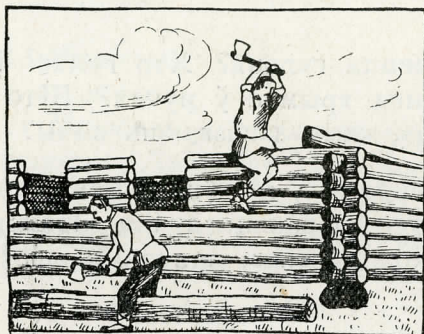
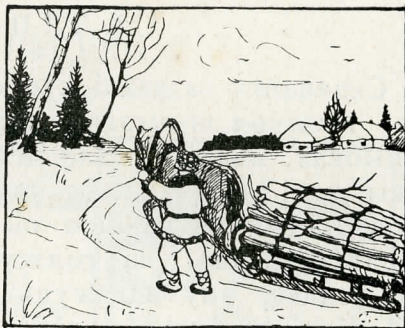
1. *Напісаць адказы.* Як завецца гульня? Хто гуляе? Каму завязалі вочы? Што Сьцяпанка трымае ў руках? Што ён павінен зрабіць? Калі дакранецца, каму завязваюць вочы?

2. *Трэба ісьці ў школу. Зьбіраюся, іду* (напісаць кароткімі сказамі, адно па адным, усе дзеянні вучня. Наперад падумаць, вымавіць пра сябе кожны сказ, паправіць дзе патрэбна, і толькі тады пісаць).

3. Што тут намалёвана? Дзе сабраліся дзеці? Што робіць кожны з хлапцоў? Ці так гуляеце вы з таварышамі? Напішаце, як вы гуляеце ў «гарадкі» або «рухі».

Прыказка. Гулі не аднаго ў лапці абулі.

Напішэце, што бачыце на малюнках.

Практикаванье 39.

1. Галасы жывёлы, птушак і казьявак.

Сабака срэжа. Конь... Авецка... Варона...
Бусел... Тусак... Свініня... Муха... Кот...
Карова... Зазюлька... Калмар... Пчала...
Воўк... Верасей... Курцыца... Конік...

Словы: Кракаць, ціўкаць, зьвінець, кукаваць, іржаць, кудактаць, мяўкаць, пьвіркаць, рожаць, выць, зыкаць, гусьці.

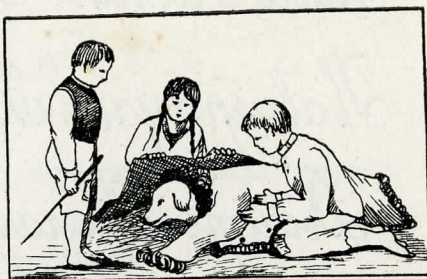
2. Вечарам варочаецца статак з пашы: каровы.. авечкі... сьвіньні...

Хворы Белячок.

Любілі дзеці свайго сабачку Белячка. Усюды Белячок з імі. Заўсёды вясёлы, шчаслівы. Заўсёды хвост у рабоце. Гуляе, скача, блізка што ня есьць і сьпіць разам з дзяцьмі.

Аднаго разу захварэў Белячок. Лёг каля хлява. Увесь дрыжыць. Вочы мутныя. Нос гарачы. Не адыходзяць дзеці ад Белячка. Перанясьлі яго ў гумно. Прыкрылі кажухом. Нічога ня есьць Белячок, толькі малака гарачага трохкі вып'е. Ці не яно толькі і памагло? На трэці дзень Белячок з'еў скарыначку хлеба. Яшчэ дзень і наш Белячок ужо і ўстаў, пачаў патроху ўсё есьці. Хутка ад хваробы не засталася і сьледу. Ізноў вясёлы і шчаслівы ганяецца Белячок за сваімі таварышамі.

1. *Напішэце адказы.* Хто захварэў? Хто яго даглядаў? Куды дзеці перанясьлі Белячка? Чым прыкрылі яго? Што памагло Белячку? З кім ізноў гуляе Белячок?

2. Напішэце, як Лукаш прывітаў раніцай свайго таварыша Рабчыка?

3. Гульня ў сьнежкі.

Калі выпаў першы сьнег?
Куды ты выйшаў з хаты?
Хто ўжо гуляў у сьнежкі?
Што ты пачаў рабіць?
Куды папала табе сьнежкаю?
Ці кінуў ты гуляць?

4. ПРЫКАЗКА: Найгорш калі баішся: і ліха ня мінеш і надрыжышся.

5. ЗАГАДКА: Сядзіць на даху і люлька курыць.

1 Спішэце ўласныя іменні.

Беларусо. Вільня. Менск. Горадня.
Рака Неман. Белавеская пушча.
Наваградок. Возера Нарач. Рака
Дняпро. Палачыня.

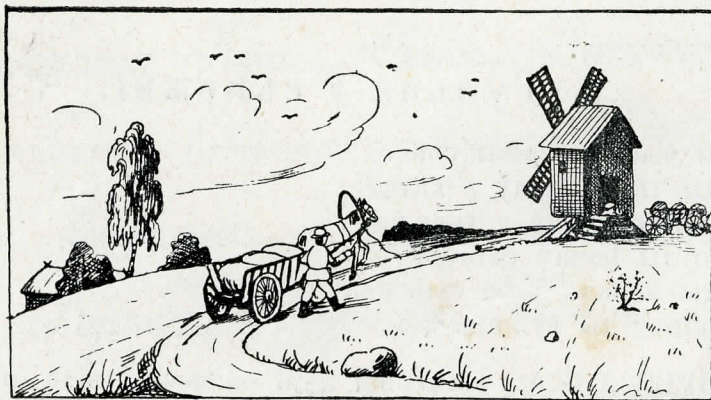
Польшча Варшава. Лодзь. Рака Вісла. — Латвія
Дзвінск. Рака Заходняя Дзвіна.

Беларускія іменні

Раман. Сымон. Якуб. Барыс. Пранук. Янка. Кацярына
Ганна. Волга. Альжбэта. Крыстына. Марыся.

Іменні жывёлы.

Курта. Лыска Рабчык. Бельчык. Норка. — Васька. Мур-
ка. Кіса. Мурза. — Красуля. Зязюля. Рагуля. Рабая. Пярэ-
стая. — Буланчык. Сіўка. Каштанка.

2. Адказаць на пытаньні Дзе стаіць вятрак? Колькі
мае крыльляў? Хто працуе ў вятраку? Што мельнік робіць?

Калі вятрак бывае ў рабоце? Дзе будуць вадзяныя млыны, а дзе вятракі?

3. *Бацька паехаў да млына.* Што ён робіць зьбіраючыся да млына і ў самым млыне? Напісаць папарадку ўсе яго дзеянні кароткімі сказамі.

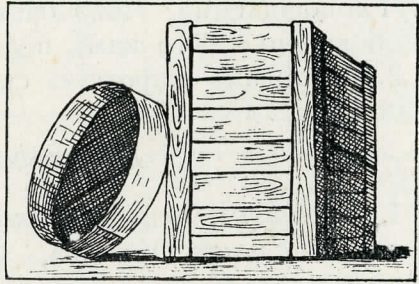
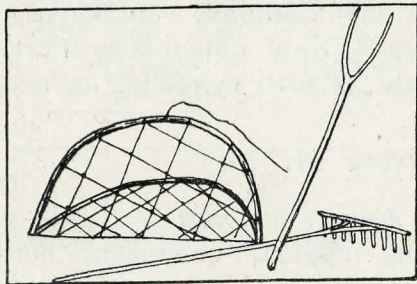
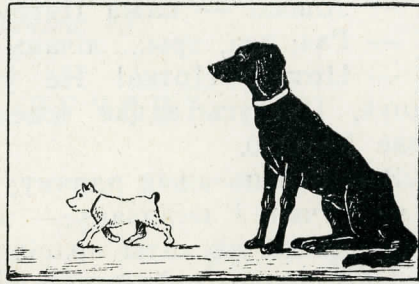
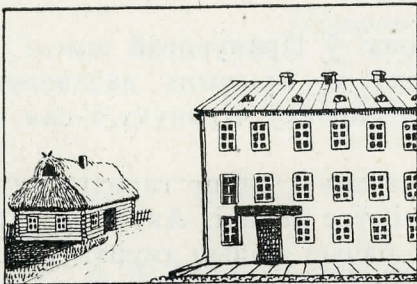
4. ПРЫКАЗКІ. У Слуцку ўсё па людзку.—Майстар з Міра: што цяў, то дзіра.

5. ЗАГАДКА. Крыльлямі махае, а ляпець ня можа.

Практыкаваньне 42.

Які? Якая? Якое?

1. На гэтыя пытаньні напішэце, якія асаблівасьці маюць наступныя рэчы.

Прыклад.

Лата дзеравяная. Дом каменны.

2. Напішэце, якія ПА КОЛЕРУ ўсе наступныя рэчы і істоты. Жук. Крук. Салавей. Трава. Валожка. Мак. Незабудка. Браткі. Лісічкі. Малако. Мёд. Кроў. Сьнег. Сажа.

Попел. Вугаль. Пясок. Золата. Хмара. Сярмяга. Істужка.

Прыклад. *Жук горны.*

3. Якога колеру бываюць каровы? авечкі? куры? грыбы?

Практыкаваньне 43.

На Колядах.

Пранук і Антось убраліся ў новыя сьвяточныя кашулі. Сяньня Коляды. Бацька нясе з клеці торбачку гарэхаў. Па поўных прыгоршчах дае Антасю і Прануку. Хлапцы насыпалі поўныя кішані і пабеглі да Міхалкавых.

— Што тваё? — загадвае Пранук Міхалкаваму Пятрусю.

— Лішка! — кажа Пятрусь.

— Раз, два, тры... лічаць гарэхі ў Прануковай жмені.

— Цотка! Цотка! Не ўгадаў! — крычыць задаволены

Пранук. Пятрусь аддае жменьку гарэхаў Прануку і сам загадвае Антасю.

Загадваюць адзін аднаму, лушчаць і ядуць гарэхі. Хутка ня мелі чым і загадваць — зьелі ўсе гарэхі. Антось з Прануком пайшлі да хаты прасіць у бацькі больш гарэхаў.

1. *Напішэце поўныя адказы на пытаньні.* Пра якое сьвята тут апавядаецца? Чаго бацька даў хлапцам? Да каго яны пайшлі гуляць? Хто каму прайграў? Калі спынілася гульня?

2. Напішэце кароткімі сказамі, у што гуляюць на вёсцы Колядамі.

Практыкаваньне 44.

1. *Напішэце, якія ўсе гэтыя рэчы і істоты.*—

а) *па смаку:* рэдзька, хрэн, ігруша, селядзец, воцат, квас, хіна...

б) *па вялічыні ці росту:* конь і кот, дзерава і куст, гарбуз і яблыка, бочка і шклянка, параход і човен, вежа і хата...

в) *па форме:* серп, мячык, печ, падлога, рэпа, морква, лісты дрэў, вужака, яйцо, мясяц...

Прыклад: *серп найкружлы.*

г) *на матар'ялу*: засланка, супонь, сякера, грэбень, сьвечка, вяроўка, лапаць, шляя, гаршчо, дзяжа, сподак, лыжка, мост...

д) *на вазе і шчыльнасьці*: камень, пух, сьнег, лёд, мох, дуб, вугаль, жалеза, сена...

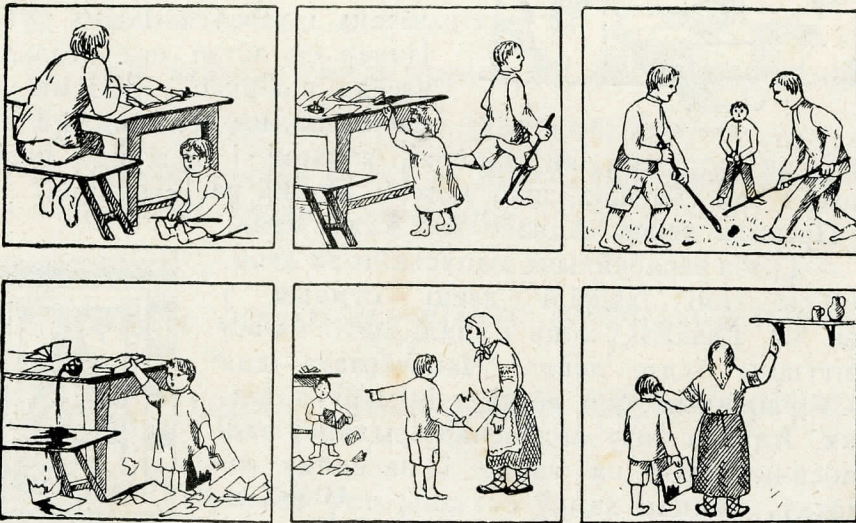
Некаторыя з патрэбных тут слоў: *прэсны, суконны, жалезны, простакутны, шчыльны, гумовы, скураны, пухлявы (пухкі), ільняны, ваўняны, зубчасты, кантаваты, шаўковы, прадоўжны, вялізарны, лапчаты, перкаваты, плоскі, наздраваты, губкаваты...*

2. Напішэце, якога росту бываюць людзі.

3. Напішэце, якія бываюць істужкі па колеру і матар'ялу.

Практыкаваньне 45.

Нядбалы вучань.

1. Напішэце кароткімі сказамі, што бачыце на кожным з гэтых малюнкаў.

2. Якімі бываюць *на цяплыні* лёд? вар? сьнег? дождж? агонь? гарбата? град? кроў?

Практыкаваньне 46.

1. *Дадаць прыметы да слоў:* дошка, лаўкі, крэсла, шафа, кніжкі, лінейка, губка, крэйда, сьпірка, чарнілка, пяро, карандаш, папера, шыткі... Дзе знаходзяцца ўсе гэтыя рэчы?

2. *Данісаць.* Бурак чырвоны, а рэдзька... Рунь зялёная, а сьпелае жыта... Верабей шэры, а крук... Гарбуз круглы, а гурок... Воск мяккі, а жалеза... Лёд цвёрды, а сьнег... Каса вострая, а лапата... Лінейка простая, а серп... Загоны шырокія, а разоры... Дзед стары, а ўнук... Заяц прастацкі, а ліс...

ЗАГАДКА. Чырвоны колер, вінны смак, а каменнае сэрца — што гэта так?

Практыкаваньне 47.

Верабейка.

Прынёс яго бацька ў жменькі, а быў ён скурчаны і змерзлы. З холаду і голаду ня мог лётаць і даваўся лавіць рукою. Цяпер ён лётае пад стольлю і вясёла цвіркае. Калі мы яго, ён сядзе на край міскі і пазі-

рае ў яе чорнымі, як пацёркі, вочкамі і цвіркае: цвірк! цвірк! і так сьмешна, што кожны мусіць расьсьмяяцца.

Прышла вясна. Аднаго дня кажа мама:

—Трэба верабейчыка выпусьціць на двор.

Тры дні хадзілі дзеці сумныя і ледзь ня плакалі, хоць і зналі, што на волі ітушцы будзе лепш. Чацьвёртага дня наш верабейчык ужо лётаў з іншымі па дэравах. Аднаго разу пад вечар прыляцеў наш верабейчык, сеў на вакне і пасвойму зацвіркаў, быццам хацеў сказаць, што ён галодны.

Якая-ж то была для дзяцей папеха!

Адказаць на пытаньні. Хто прывёс дзецям верабейку? Які быў верабейка? Дзе верабейка жыў цэлую зіму? Ці добра яму была ў хаце? Калі яго выпусьцілі на волю? Ці ляпей яму была на волі? Ці забыўся ён сваіх прыцяляў?

Практикаванье 48.

1. *Прыпісаць назовы прадметаў.* Кіслы... Старое... Дубовы... Зімняя... Сасновае... Круглы... Новы... Зялёнае... Вучнёўская... Брудны... Прасяная... Лісься... Раньняе... Белая... Густы... Марудны... Рабы... Бярозавая...

2. Падпішаце, якія гэта кветкі.

3. Якія ведаеце кветкі чырвоныя? сінія? белыя? жоўтыя?

Прыклад. *Жоўтыя кветкі: курасьлеп, юр'іня...*

4. *Пастухі юняць быдла на пашу.* Напісаць папарадку, што яны робяць ўдома і па дарозе.

Пастухі устаюць рана. Агранаюцца.

Бяруць хлеба. Выходзяць на панадворак.

Агрыняюць хлеб.

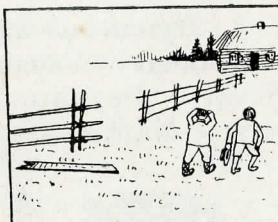
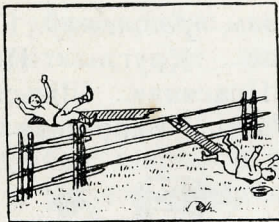
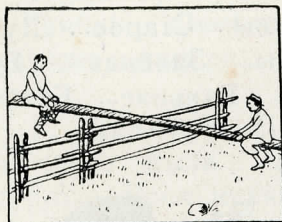
5. З ячменю мякіна атрымліваецца *ячменная.*

З жыта .....

З аўса .....

6. ЗАГАЛКА: Поўна цэркаўка людзей, а ні вокан, ні дзвярэй.

Практыкаваньне 49.

Напішэце, што бачыце на малюнках і прыдумайце да напісанага заглавак.

2. Першы раз у школу.

Хто павёў цябе ў школу?

Хто спаткаў вас у школе?

Аб чым запыталася вучыцелька?

•Калі пачалося вучэньне?

Якія рэчы купіў табе тата для школы?

Ці хацелася табе вучыцца?

3. *Данісаць*. Летам у нас кароткія ночы і даўгія дні,
а зімою...

4. *Замяніць адным словам*.

Лапата з жалеза...

Нажніцы з сталі...

Скаварада з чыгуна...

Куля з волава...

Самавар з медзі...

Пярсьцёнак з золата...

Бочка з дуба...

Гузík з косці...

Шапка з сукна...

Спадніца з воўны...

Прыклад. Лапата жалезная.

5. ПРЫКАЗКА. Белае поле, чорнае насенне, адзін сее,
а ўсе разумеюць.

6. ЗАГАДКА. Маю рогі, маю ногі,
Як багаты, так убогі
Ля мяне ўсе сядуюць, —
Дык скажы — як называюць?

7. Намалюй лапату, нажніцы і брыль.

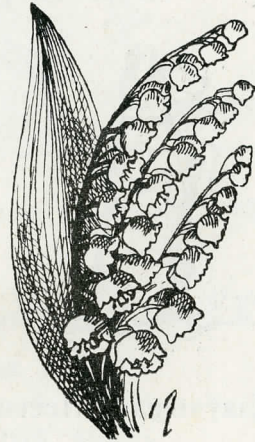
Практикаванье 50.

1. Па дадзеных вузорах змяніць словы, якія азначаюць асаблівасці прадметаў.

Родны дзядзька.
Шырокі бурнос.
Сярэдні гак.
Худы баран.
Сіні сшыток.
Гніл... зруб.
Асінав... кол.
Глінян... гаршчок.
Нов... валак.
Раньн... ўсход.

Родная цётка.
Шырокая коўдра.
Сярэдняя адмычка.
Худ... авечка.
Сін... папера.
Гнілая жэрдка.
Асінавая дошка.
Глінян... міска.
Нов... трапачка.
Раньн... раса.

Роднае дзіця.
Шырокае радно.
Сярэднія кола.
Худ... ягня.
Сін... чарніла.
Гніл... бярвяно.
Асінав... карыта.
Глінянае начыньне.
Новае сіта.
Раньняе жыта.

2. Напішэце, якія гэта кветкі.

3. Якім колерам пьвітуць агуркі? бэз? ігруша?

4. *Тата збіраецца гараць.* Што ён робіць перад гэтым і прыехаўшы на ральлю? Напісаць папарадку ўсе яго дзеянні кароткімі сказамі.

Прыклад.

*Грацэнка ладзіць плуг. Вывозіць калёсы.
Дае каню аўса. Сонцае. Запрашае каня.*

Бобік.

Усе дзеці ведалі Бобіка. Ніводзін сабака ня ўмеў так «служыць», як Бобік. Янка доўга яго муштраваў, пакуль вывучыў. Толькі пакажа Бобіку кавалак хлеба ці мяса, зараз Бобік падбяжыць, закруціць хвастком і стане на заднія лапкі, як кажучь, «дубка». Стаіць доўга, пазірае хлапцу ў вочы, быццам просіць: «дай хлеба, дай!» Напасьледак Янка клаў хлеб, але ня ў лапкі, а на нос Бобіку. Як толькі Янка адымаў руку, Бобік падкідваў носам хлеб угару і, разьвязаўшы мордачку, лавіў яго ў паветры і еў.

— Вось які разумны,—гаварылі разыходзячыся дзеці.

1. *Напісаць адказы.* У каго быў Бобік? Чаму Янка вывучыў Бобіка? Што Янка клаў Бобіку на нос? Як служыў Бобік? Ці Бобік браў хлеб адразу? Чаго ён чакаў? Што дзеці гаварылі пра Бобіка?

2. *Дадаць прыметы.* Мурашка... Пчала... Тхор... Казёл... Ліс... Зьмяя... Яшчарка... Качаня... Пугач... Кажан... Лямех... Шуфаль... Шворан... Аквяіца... Газоўка... Халява... Аўчына... Кужаль... Зрэб'е... Кажух... Шалік...

Дзяўчына... Песьня... Сонейка... Месяц... Неба...

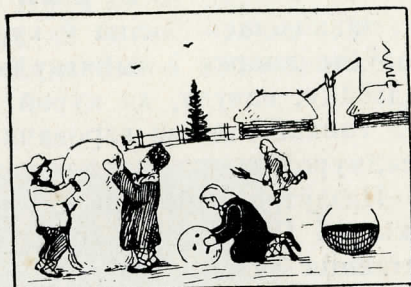
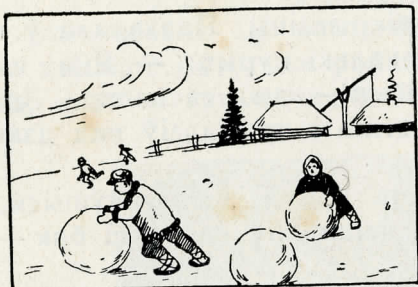
1. У Алесі і Пятрука была маленькая сястра Прузына. Яшчэ ў калысцы. Матка пайшла да суседзяў. Дзяцей прасіла забаўляць Прузынку. Як яны яе забаўлялі? Напішэце.

2. Напісаць кароткае апавяданьне на тэму: «Якое здарэньне сталася аднаго разу з зайчыкам?».

3. *Хачу зрабіць свісьцёлку.* Што і што я павінен зрабіць? Напісаць папарадку ўсе дзеянні кароткімі сказамі.

4. ПРЫКАЗКА. Ня зыч ліха другому, каб не давялося самому.

Практыкаваньне 53.

1. Напішэце, што бачыце на кожным малюнку і прыдумайце да напісанага загаловак.

2. Зьмяніць з адзіночнага ў множны лік.

Тупы нож.
Рагаты казёл.
Рагатая каза.
Сталёвая піла.
Тонкая сыцяна.
Стары хлёў.
Маленькае люстэрка.
Лішні чалавек.

Тупыя нажы.
Рагатыя казлы.
Рагатыя козы.
Сталёв... піл..
Тонк... сыцен..
.....
.....
.....

3. Па панадворку хадзіла сьвіньня з парасятамі. Сьвіньня была ўродная, сытая, белая, чыстая, спакойная, паважная. Парасяты былі падобныя да маткі. Напішэце, якія былі парасяты.

ЗАГАДКА. Ня хворая, а ўсё стогне; ня згубіла нічога, а ўсё шукае.

Хітрая лісіца.

Занадзілася лісіца ў куратнік лазіць. Падкапала ў падмуроўцы дзюрку і выпягнула некалькі курыц. — Я-ж цябе, зладзейку, навучу, як курэй красьці! — кажа гаспадар. Зрабіў ён з тонкае моцнае вярвачкі пятлю і прыладзіў над дзюрай ў падмуроўцы.

Назаўтра — бачыць — ляжыць лісіца, выпягнуўшыся, як няжывая. Штурхануў яе нагой, перакуліў на другі бок — ня кратаецца лісіца!

— Задушылася, — думае гаспадар.

Зьняў лісіцу з пятлі і хацеў пцягнуць за хвост у сьні здзіраць скуру. Аж раптам — як скочыць лісіца! Селянін на'т і не апамятаваўся, як лісіца была ўжо далёка на ўзгорку.

— Дурань я, дурань! думае селянін. Гэта ж яна толькі прыкінулася няжывой, а я, дурны, і ня ўцяміў!

Так ашукала хітрая лісіца чалавека.

1. *Напісаць адказы на пытаньні.* Куды занадзілася лазіць лісіца? Што прыдумаў на яе гаспадар? Ці папалася лісіца ў пятлю? Што падумаў гаспадар, убачыўшы яе? Што ён зрабіў? Пашто ён зьняў лісіцу з пятлі? Што ў гэты момант сталася? Ці магло быць так узапраўды? Прыпомніце, ці не расказваў хто падобнага здарэньня. Напішэце.

2. *Чый? чья? чье?*

Будка сабакі.

Сабачая будка.

Нара мышы.

Мышыная нара.

Капыта асла.

.....

Рыла сьвіньні.

.....

Гняздо бусла.

.....

Торба жабрака.

.....

Вопратка жанчыны.

.....

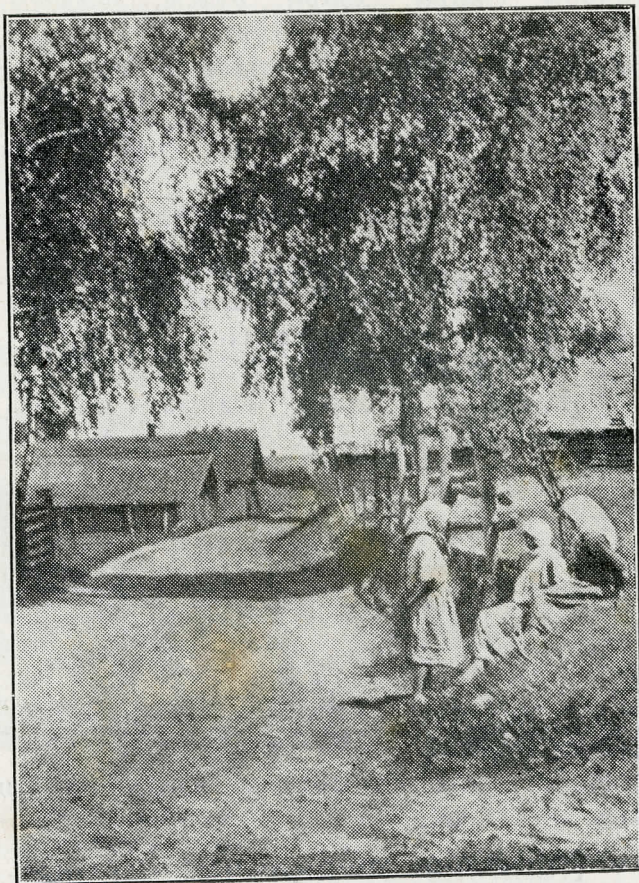
Хустка дзяўчыны.

.....

3. ПРЫКАЗКА. Бачыць вока, дзе пячэцца кока.

Практыкаваньне 55.

1. *Суседняя вёска.* Як называецца бліжэйшая суседняя вёска? Колькі да яе кілямэтраў? Якая да яе дарога? Ці вялікая гэтая вёска? Ці ёсьць блізка ля яе лес? рэчка? Да каго туды ходзіш? Што там робіце? Якая болей падабаецца табе вёска: свая ці гэтая суседняя?

Бел. Чырв. Крыж.

2. ПРЫКАЗКІ: Мілей свая хатка, як чужая вёска.—Не бяда, што чорна, абы была праворна.

3. Спраўны і нядбалы вучань.

Спраўны вучань ніколі ня позьніцца ў школу, ходзіць заўсёды чысты, мае ў кішані хустку да носа, пасьяля кожнае

працы мые рукі, калі уваходзіць у школу — выцірае ногі, заўсёды ветлівы і ўважны, кніжкі і сшыткі свае абкладвае папераю.

Нядбалы вучань часта позьніцца, а то і зусім ня прыходзіць у школу . . . . .

(Перапісаць гэтае апавяданьне і д. канчыць яго).

4. *Малады, стары, хворы, дужы, здаровы, разумны, добры, гультайны (ляны), далікатны, старанны, спрытны, прыожы, марудны, таварыскі, спагадлівы, працавіты, ахайны.*

Якім бы ты хацеў быць?

Якая твая сястра?

Які твой дзед?

Які твой таварыш?

Практыкаваньне 56.

1. *Прыпісаць некалькі асаблівасьцяў.*

Кісель журавінавы, салодкі, чырвоны.

Самавар круглы, жоўты, мядзяны.

Дым едкі, чорны, густы.

Тытун... Цыбуля... Хлеб... Каша... Масла... Даёнка...

Ступа... Андарак... Хвартух... Кабыла...

2. *Напішаце, што бачыце на малюнках і прыдумайце да напісанага загаловак.*

Палачка-стукалачка (гульня).

Раз, два, тры, чатыры, пяць,

Ідзе палачка шукаць.

Каго першага знайдзе,

Той за палачкай пайдзе!—

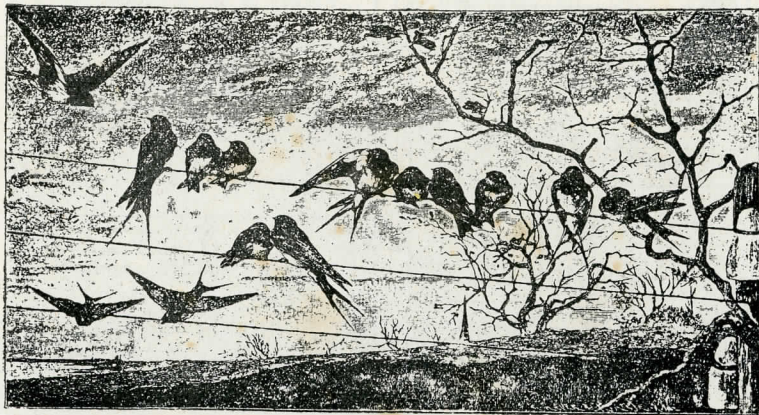
Так пяць Кастусь, адварнуўшыся тварам да сьпяны. Янка, Міхась і Аўген хаваюцца хто пад брамаю, хто на ганку, хто за вуглом хаты. Кожны асьцярожненька пазірае, куды пойдзе Кастусь. Палачку ён палажыў на ўмоўленае

месца. Хочацца хлопцам украсьці палачку. Кастусь, пазіраючы на ўсе бакі, ідзе шукаць хлапцоў. Заўважыў Аўгена.—Раз, два, тры! крычыць і стукае Кастусь.—Выходзь, Аўген.—Прыдзецца Аўгену пільнаваць палачку.—Міхась праз дзірачку ў ганку ўсё бачыць. Дапільнаваў, калі Аўген адышоўся да брамы і скок да палачкі!—Раз, два, тры!—крычыць. Палачка ўкрадзена.—Вылазіць з-пад варот і Янка. Яны зноў хаваюцца. Кастусь яшчэ раз пая: раз, два, тры!—На гэты раз ён дапільнуе палачку-стукалачку.

3. *Адказаць на пытаньні:* Як завецца гульня? Хто гуляе? Хто сьцеражэць палачку-стукалачку? Каго першага заўважыў Кастусь? Каму ўжо прыдзецца пільнаваць палачку? Ці доўга так гулялі хлапчукі?

Практыкаваньне 57.

1. На бацькаўшчыну!

Якія птушачкі намалёваны тут? Што яны тут робяць? На чым сядзяць? Скуль і куды лятуць? Якая стаіць пара году? Што іх пагнала восенню з бацькаўшчыны ў вырай? Ці вілі яны гнёзды ў цёпрых краях? Ці сьпявалі там песьні? Дзе яны будуць выводзіць сваіх дзетак? Як спаткаюць іх на бацькаўшчыне?

2. *Напішыце адказы на пытаньні.*

Што шырокае? Што таўстое? Што цьвёрдае? Што густое? Што лёгкае? Што вострае? Што гладкае? Што рэдкае? Што

вузкае? Што высокае? Што кароткае? Што вялікае? Што шчыльнае? Што простае? Што крывое? Што малое? Што рабое? Што нізкае? Што тонкае? Што гібкае?

3. Якія бываюць у людзей па колеру вочы? валасы?

4. Два суседы.

У адным месце жылі два суседы. Дзеці аднаго былі сытыя, здаровыя, румяныя, вясёлыя, жвавыя, рухавыя. Дзеці другога былі зусім інакшыя. Напісаць, якія яны былі.

5. Што робяць сякераю? долатам? напільнікам? рэшатам? вяроўкамі? абцугамі? машынамі?

Прыклад. Сякераю рубяюць і стругаюць.

Практыкаваньне 58.

Хто рабіў пятлю? Каго хлопчык збіраўся лавіць? Дзе паставіў ён пятлю? Чаго насыпаў там? Якая птушачка папалася ў пятлю? Што з ёю зрабілася? Ці шкадаваў хлопчык птушачку? Што ён зрабіў з пятлёю? Ці будзе болей ставіць петлі? Хто яшчэ шкадуе птушачку?

Практыкаваньне 59.

1. *Дадаць прыметы.* Мухамор і паганка... Елка і сасна... Клён і асіна... Жыта і пшаніца... Бурак і морква... Маліна і смародзіна... Карова і свіння... Вавёрка і тхор... Пава

і індык... Гілі і сінякі... Чапяла і памяло... Лявоніха і Юрка..

Прыклад. Мухамор і паганка—атрутныя грыбы.

2. *Данісаць.* Сьвіньня рабая і парасяты... Каза бязрогая і казьляты... гаспадар нядбалы і гаспадарка... Майстар старанны, дык і работа...

3. Аб чым запыталася маці, калі Алеся вярнулася аднаго разу са школы?

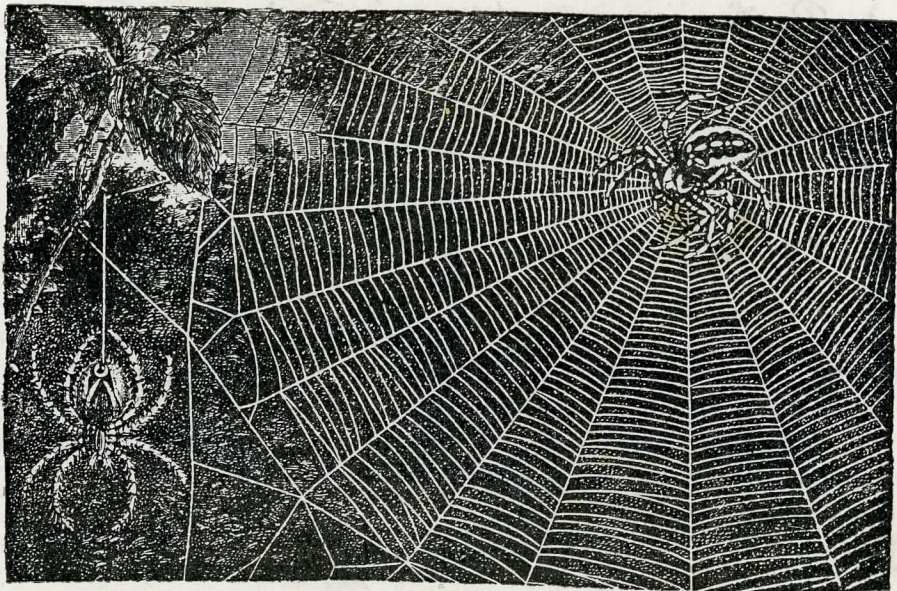
4. *Гаспадыня пяхэ хлеб.* Што яна тады робіць? Напішэце папарадку ўсе яе дзеянні кароткімі сказамі.

5. ЗАГАДКА. Рычка рые, а скачка шчабеча.

Практыкаваньне 60.

1. *Як рухаюцца жывыя істоты.* Чалавек... Конь... Рыба... Чарвяк... Птушка... Вужака... Конік... Вол... Матыль...

А качка? верабей? бусел? гусак?

2. *Напішэце:* дзе выткаў павук сваё павучэньне? Дзе ён сам сядзіць? Чаму ён там сядзіць? Да чаго прывесіўся другі павук? Чым жывяцца павукі?

3. Горды гусак.

Плаваець па сажайцы гусак і ў голас размаўляе сам з сабою. — «Як я да ўсяго здатны: і па вадзе плаваю, і па зямлі хаджу, і лётаць умею. Пэўне, няма другой такой птушкі на сьвеце, — я за ўсіх лепшы».

Падслухала гусака чапля і сьмяецца з яго. — «Дурны ты, гусак! Ціж можаш ты плаваць, як шчупак, лётаць, як арол і бегаць, як алень? Ляпей ведаць добра што — небудзь адно, чымся шмат чаго, але ўсё блага». (Р. К.)

4. Напісаць, хто найлепш плавае? лётае? бегае?

5. ЗАГАДКА. В'сіль с'іта, ня рукамі зьвіта.

Практыкаваньне 61.

1. Дап'ісаць.

Людзі ходзяць, а птушкі .....

Вуржакі поўзаюць, а рыбы .....

Зайцы ....., а гарбякі .....

Гусяняткі ....., а ластаўкі .....

Кот мяўкае, а сабака... Конь іржэць, а карова... Мыш пішчыць, а жук... Мядзьведзь раве, а воўк... Курыца сакоча, а вароня... Зязюля..., а жаба...

Сена косяць, а жыта... Ніткі прадупць, а палатно... Пясок сыплюць, а ваду... Бульбу садзяць, а ячмень...

Дармаед (байка).

Убачыла мыш зморанага цяжкай працай каня і пачала сьмяяцца з яго.

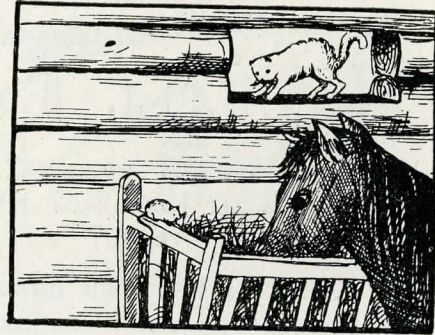
— Дурань ты, дурань! — кажа мыш, — працуеш кожны дзень да поту, а што маеш за гэта? Кошык сена ды калі-некалі

гарчык аўса! Вось маё дык жыцьцё! Не чакаю гаспадаровае ласкі. Забяруся ў сьвіран і ем, колькі хачу, найлепшага зерня.

Загаварылася мыш і не заўважыла, як ціханька падкраўся кот і хоп мышку лапамі!

Запішчэла, заенчыла мышка... просіць каня на ратунак.

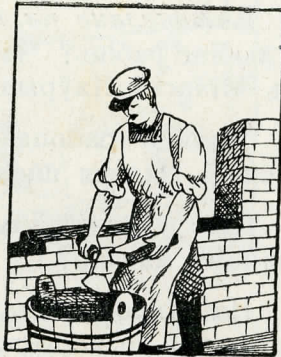
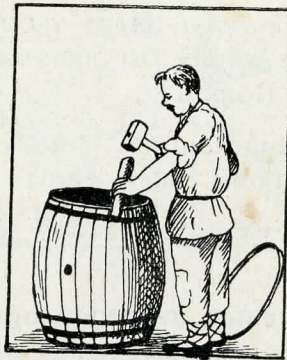
— Гультаі і дармаеды на гэта толькі і заслугоўваюць, — адказаў конь, і не перашкодзіў кату расправіцца з мышкаю.

2. *Напісаць адказы.* Хто цяжка працуе? Што конь мае за сваю працу? Ці працуе мышка? Чым яна жывіцца? Як была яна пакарана за гультайства? Чаму конь не бараніў мышку ад ката?

Практыкаваньне 62.

1. Хто што робіць?

Што робіць садоўнік? пекар? прачка? пчаляр? гарбар? гароднік? дворнік? шкляр?

2. Якую карысьць прыносяць гаспадару вол? конь? сабака? каза? трус?

3. Якія рэчы вырабляюць з дзерава? жалеза? медзі? гліны? шкла?

Прыклад. З медзі вырабляюць званы, начынньне і дрот для тэлефонных правадоў.

4. Каб памаляваць вокны, дзверы і падлогу, каго трэба паклікаць? А каго трэба паклікаць, каб паправіць печку? замка? набіць балею? паставіць зруб хаты?

Практыкаваньне 63.

1. В о ж ы к.

Дзе ты ўбачыў вожыка? ці можна ўзяць яго рукамі? Чаму? Як жа ты ўзяў яго? Куды прынёс? Чым карміў? Чым вожык карысны ў хаце?

2. Антось і Рыгорка пайшлі да сваіх таварышоў па кніжкі. Па дарозе бачаць — сабралася на вуліцы грамада людзей. Яны падыйшлі бліжэй і ўбачылі... (закончыць гэтае апавяданьне і прыдумаць да яго загаловак).

3. Раніцай будзіла маці сваю пястунку Настулю Што яна ёй гаварыла? А што адказала Настуля?

4. ПРЫКАЗКА. Што міру, то і бабінаму сыну.

Практыкаваньне 64.

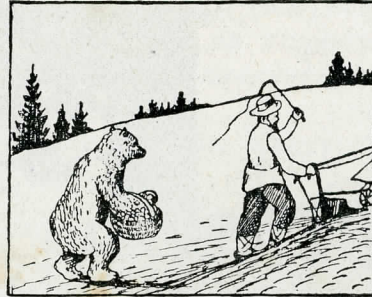
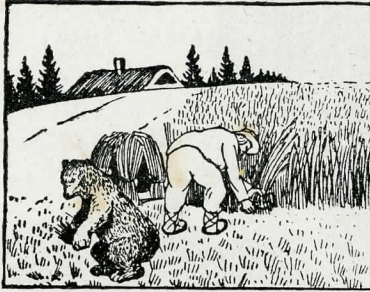
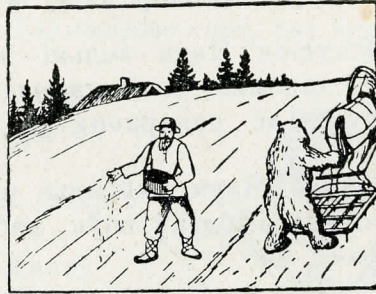
1. *Адказаць на пытаньні.* Што ты любіш рабіць? Чаго ня любіш рабіць? Чаму хацеў бы навучыцца? Што умее рабіць Міхась? Лаўрын? Вольга?

У якой рабоце памагаеш ты бацьку? У якой рабоце Антолька і Надзея памагаюць сваёй маці?

Што ўмее рабіць смаляр? бляхар? машыністы? каморнік? аграном? мантэр?

На вышэй пастаўленыя пытаньні прыдумай свае адказы, але можна выкарыстаць і некаторыя з наступных слоў: *струіца, маляваць, плясьці кошыкі, збіраць ірыбы, адгвадзаць загіадкі, ткаць на кроснах, інаць смалу, выпальваць цэлу, іраць на дудцы, калядаваць, вырабляць скуры, коўзацца, мефыць землю, паляпшаць іспадарку, кіраваць машынаю, папраўляць электрыку...*

2. ПРЫКАЗКІ. Дзела майстра баіцца. — На сьвечце так бывае: хто працуе, той і мае.

1. Напішэце кароткімі сказамі, што бачыце на кожным з гэтых малюнкаў і прыдумайце да ўсяго напісанага заглавак.

2. Прыдумайце, што магло здарыцца з хлапцом, калі ён панёс палудзень для бацькі.

3. Кажа бацька Міколпы: „бяжы, сыноч, пашукай вуздэчку і лейцы. Учора дзесьці закінуў“. Прыляцеў Міколка ў гумно, шукае, шукае — няма. Бяжыць..

(закончыць гэтае апавяданьне).

Я н у к о в а   с т а д а .

Пастушок Янук вельмі любіў сваё стада. Ніколі ён ня сыцёбаў дарэмна сваіх каровак, авечак, хіба пойдзе каторая ў шкоду. Але пакараная ня гневалася. Сама чулася вінаватаю.

Пасьвіў Янук заўсёды на адным мейспы, блізка лесу. Часта стуль выбягаў воўк, каб схапіць каторую авечку. Але

Б. Ч. К.

Янук адважна кідаўся на ваўка; крычаў, гукаў і праганяў ваўка.

Зазлаваў воўк на Янука. Аднаго разу, выбегшы з лесу, кінуўся ён раптам на Янука. Ubачыла гэта Янукова стада і давай хутчэй ратаваць свайго павадыра. Падбег бык Мікіта, дый як дасьць ваўку ў бок рагамі! Ледзь - ледзь вырваўся воўк з бяды.

1. На гэты ўзор напішэце свае здарэнні, якія ведаеце.

2. Цераз вёску праехалі цыганы. Як пасья таго стары дзед Раман палохаў жэўжыка Саўку, калі той не пераставаў дурэць?

1. Пятрук расказвае сам аб сабе (адным): *я ўстаю рана, (я) афранаюся, (я) сьнедаю, (я) зьбіраю кнігі, (я) іду ў школу, (я) пішу...*

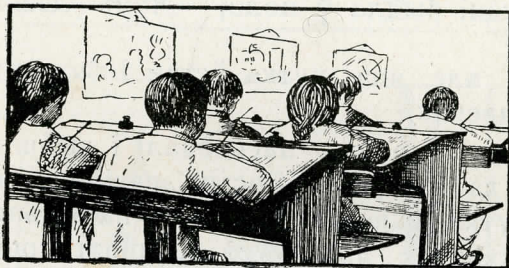
Дапісаць, як Пятрук тое самае расказваў-бы пра сябе і сваіх братоў ці таварышоў:

Прыклад. *Мы устаем рана, (мы) афранаемся, (мы) пішам...*

2. Пятрук кажа (аднаму) Кастусю: «я ведаю, што ты робіш кожны дзень: *ты пасеш скаціну, (ты) пляцеш кошыкі, (ты) сьнедаеш, потым (ты) памагаеш бацьку, (ты) капаеш на гародзе бульбу, вечарам (ты) гуляеш з таварышамі, а павячэраўшы яшчэ (ты) пішаш і (ты) чытаеш кнігу»...*

Дапісаць, як тое самое Пятрук сказаў-бы Кастусю і яшчэ каму-калечы з яго братоў ці таварышоў.

Прыклад: *вы пасеце, (вы) пляцеце...*

3. Пятрук расказвае пра аднаго Сьцяпана або адну Ганулю: *зраньня (ён-яна) едзе ў поле, (ён-яна) памагае бацьку, потым (ён-яна) палуднае, самым вечарам (ён-яна) чытае і піша...*

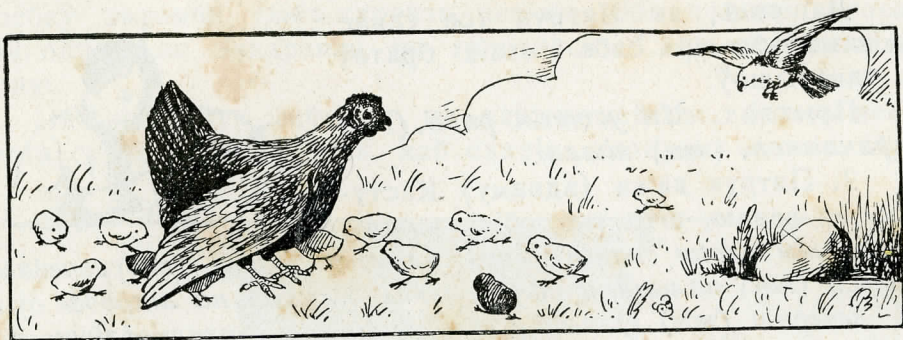
Дапісаць, як Пятрук расказваў-бы тое самае пра некалькіх асобаў.

Прыклад. *Зраньня яны працуюць, (яны) едуць у поле, (яны) памагаюць...*

4. Печ.

Дзе ставіцца печ? Хто складвае печ? З чаго складваецца печ? З чаго і дзе робіцца цэгла? Чым беляць печ? Чым паляць у печы? Што вараць у печы? а што пякуць у печы? Куды выходзіць дым з печы? Чым зачыняюць коміна? Чым выграбаюць жар з печы? Нашто патрэбны падпечак? Што стаяць на прыпечку?

1. Квактуха — сакатуха вадзіла малых куранятак. Водаль паказаўся шуляк. Чаго яму тут трэба? Што робіць курыца? Ці слухаюць яе дзеткі? Куды яны схаваюцца?

Працавітая Зоська.

Зосьцы яшчэ толькі дванаццаты гадок, а яна ўжо гаспадыня ў хаце.

— Уставай, дачушка! жані быдла ў поле, — чуць дзень будзіць Зоську мама.

Зосьцы хочацца спаць, але яна хутка ўстае і бяжыць у хлеў выганяць каровак і авечак.

Вярнулася Зоська з пашы. Усе ўжо пасьнедалі і выйшлі на працу. Маці ня прыдзе да вечара — Зоська павінна замяніць яе ў хаце. Яна хутка сьнедае, прыбірае начыньне, мяце хату. Сьпяшаецца, пакуль не прачнуўся яе двухгадовы браток Косьця. Але вась і ён закратаўся ў калысцы. Мухі — злыдні не даюць яму спаць. Накарміла Зоська Косьцю, прыбрала яго пасьцельку і, як тая курачка з куранятамі, вядзецца з ім у гарод. Назьбірала брату красачак. Косьцік бавіцца, а Зоська скубе макрыцу і асот для сьвіней. Пакуль назьбірае, насячэ карыта — глядзіш і паўдзён ужо. Корміць Косьціка, палуднае сама і, замкнуўшы хату, з кошыкам ідзе капаць бульбу.

Вась і вечар на дварэ. Зоська спатыкае авечак з поля, заганяе ў хлеў, выносіць сьвіням ахрап'е. Кароў падоіць мама — Зоська яшчэ ня ўмее. Косьцік плача — захачеў спаць. Напаіла яго Зоська малаком і палажыла ў калыску. Пакалыхала крыху — заснуў Косьцік.

Цямнее. З поля прышла маці, бачыць — у Зоські ўсё зроблена, усё ў парадку. Цалуе Зоську, гладзіць яе па га-лоўцы. — Памочніца мая, кажа, — гаротніца! Чакай, куплю за тое табе новую сукенку.

Прыемныя для Зоські маміныя пяшчоты. Хутка заснула Зоська. Адпачне, а заўтра ізноў з сонейкам за працу.

2. Напішэпе, якую працу робіць Зоська ў працягу дня.

Практыкаваньне 69.

1. Напішэце, што бачыце на кожным з гэтых малюнкаў і прыдумайце да напісанага заглавак.

2. Напісаць поўныя адказы на пытаньні. Учора які быў дзень? Сяньня што робіць твая маці? Заўтра пойдзеш ты ў лес? Сёлета ці летась прыехала ў школу новая вучыцелька? Летась хадзіў ты ў школу? Пазалетась колькі табе была гадоў?

Практыкаваньне 70.

1. Вучыцель пытаецца ў Аўгена: «Чаму ты спозьніўся ў клясу? Што ты рабіў? Ці бацька ведае пра гэта? мо' ты яму памагаў у чым-коледы?» Што на ўсе гэтыя пытаньні адказаў Аўген?

2. А як вучыцель запытаўся бы пра гэта самае ў Прузыны? у некалькіх вучняў?

Напішэце пытаньні і адказы.

3. Ляжыць на пячы і дрэмлець муркаючы стары кот Васька. Пад лаўкай прабегла мыш. Васька ня чуе. Бачыць гэта стары дзед Тодар, які сядзіць каля стала, і кажа Васьцы.. (закончыць гэтае апавяданьне).

Практыкаваньне 71.

Пакараная пыха.

Была сабе каза, вельмі важная і гордая. Яна гаварыла, што нікога не баіцца, нават каровы, бо мела вялікія і вострыя рогі. Аднаго разу выбегла каза на луг і бачыць — вялізарнае стада гусей пасецца. Ось будзе папеха! — гаворыць каза. Пагналася каза за гусямі. Гусі ўцякаюць, крычаць, б'юць крыльямі, гэгаюць.. Ажно адзін гусак апамятаваўся і гаворыць:

—Як жа гэта так?—Яна адна, а нас столькі! Сорамна ўцякаць. Давайце ўсе разам накінемся на яе: ге-ге-ге!

Гусі раптам павярнуліся і ўсе дружна накінуліся на казуню. Узняўся крык, гармідар!

Каза здзівілася: так яшчэ ніколі з ёю не здаралася. Аж тут адна гуска хоп казу за ногу ды давай скубаць, другая за бараду ўчалася, скубе, дзярэ, — трэцяя ў бок штурхае. Чырвоныя дзюбкі крычаць, скубуць, б'юць бедную казу — ратуйце!

Мэ-э-э! замэкала каза і наўдэкі! А гусі за ёю пагналіся. Ледзь-ледзь вырабілася каза з бяды. Ад таго разу прапала ўся казіная пыха.

Пытаньні. Чаму каза нікога не баялася? А яе баяліся? Ці ўзапраўды каза такая страшная? Куды аднаго разу вы-
бегла каза? Што яна ўбачыла? Што зрабілася з гусямі? Хто
іх застанавіў? Што гусак запрапанавяў усім? Ці паслухаліся
гусі свайго павадыра? Што яны зрабілі? Чаму каза спачат-
ку здзівілася? Што потым зрабіла? Ці пакінула пасья таго
казу яе пыха?

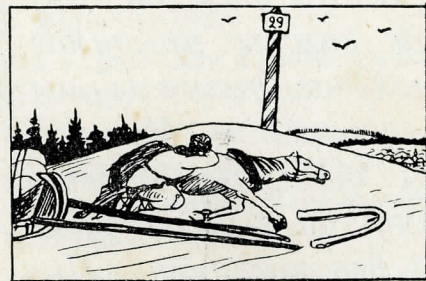
Практыкаваньне 72.

Узор. Я нічога ня *чытаю* (цяпер, зараз, сяння).
Гэтае апавяданьне я ўжо *чытаў* (учора, раней, летась),
Гэта апавяданьне я *буду чытаць* ці *прачытаю* (заўт-
ра, пасья, у будучыні).

1. Гледзячы на дадзены ўзор, напісаць, як сказаў-бы:
вучыцель пра сваю працу	
мельнік	у цяперашнім,
кравец	прошлым і бу-
маляр	дучным часе.
вучаніца пра сваё вучэньне	
дзяўчына пра сваё прадзеньне	

Прыклад. Я вучыў, я вучу, я буду вучыць.

Зарабіў...

2. Напішаце, што бачыце на кожным з гэтых малюнкаў.
Калі хто прыпамінае з жыцця падобнае здарэньне—напішаце.

Б у с л ы.

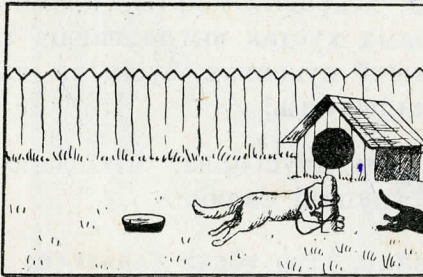
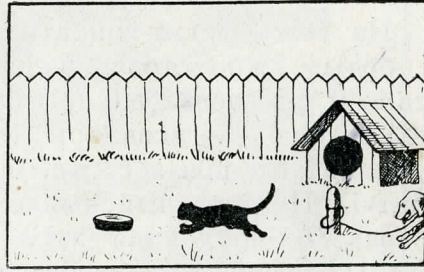
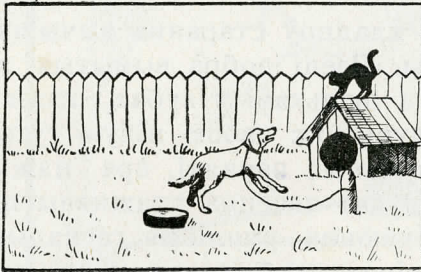
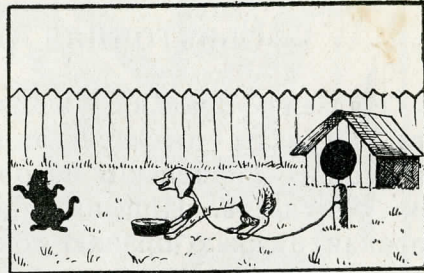
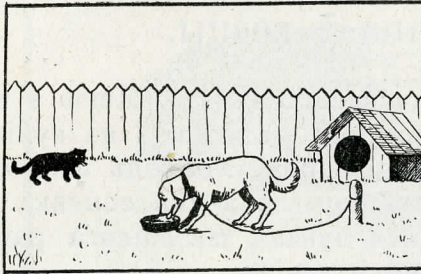
У садочку, пры дарозе,
З даўных часаў на бярозе
Буслы завяліся.
Вельмі было дарагое
Ім гняздо сваё старое, —
На век з ім зжыліся.
Але людзі захацелі,
Каб то буслы пераселі
На другі бок саду;
Для таго слуп укапалі,
Барану прымацавалі,
Розную прыладу.
Тыя ж буслы больш панілі
Гняздо, што дзяды зрабілі:
З ім не рассталіся. —
Вельмі было дарагое,
Ім сваё гняздо старое,
На век з ім зжыліся.

(Родны Край).

1. *Пытаньні.* Ці лепш была бы буслам у новым гнязьдзе? Чаму-ж яны не хацелі перасесці ў новае гняздо? Ці не прывыкае так да свайго «гнязда» і чалавек?

2. *Прыказкі.* Хата хаця і крывая, дык свая, радная. — Калі свайго хлеба край, то й пад хваінкай рай.

3. *Аб чым вы самі хацелі-б сяньня напісаць? Хай кожны прыдумае сабе якую-коледы тэму і напіша, вызначышы пытаньні і парадзішыся з вучыццалем. Можна і супольна цэлаю клясаю, пры дапамозе вучыццеля, апрацаваць адну якую тэму, на выбару вучняў, супольна жа вызначышы ўсе пытаньні. Пішэце каротка, дакладна, абавязкава даючы у кожным сказе дзейнік і выказнік.*

1. Напішэце, што бачыце на гэтых малюнках і прыдумайце да напісанага заглавак.

Мо' самі бачылі калі падобнае здарэнне — напішэце.

2. Паставіць выказнік.

У цяперашнім часе. У прошлым часе. У будучым часе.	<i>Мой дзень.</i> У колькі гадзін я ўстаю? Што я раблю спачатку? пасля? Што робіць мама? Тэкля? Што я раблю па сьнеданьні? З кім і куды іду? Што мы там робім? <i>У лесе.</i> Куды пайшлі дзеці? Што яны рабілі ў лесе? Каго спалохаў Янка? Хто пагнаўся за зайцам? Чаго назьбіралі дзеці ў лесе? Чаго яшчэ назьбіралі дзяўчаты? <i>Летам.</i> Што ты будзеш рабіць летам? У чым будзеш памагаць бацьку? Якія будзеш чытаць кнігі? Хто будучь летам твае таварышы? Калі ізноў пачнуцца заняткі ў школе?

Сьвяточная раніца ў вёсцы.

Нядзеля. Зраньня ўжо прадчуваецца сьвята. Яшчэ з веча ра дзяўчаты чысьпенька пазамяталі каля хат і на вуліцы і пасыпалі жоўценькім пясочкам ці аером. Устаюць пазьней, чым у будзень. Цішыня. Ласкава прыглядаецца сонейка да зморанай цяжкаю працаю вёскі. Ня чуваць звычайнага раньняга гоману, стуку-груку, беганіны-матаніны.

На ўсіх чыстая вопратка. У хлапцоў старанна вычышчаны боты: ажно гараць на сонцы. Дзеці добра вымытыя, зачэсаныя. Дзе-недзе на прыздах, з люлькамі ў зубах, сядзяць ужо суседзі — гаспадары і вядуць між сабою ціхую гутарку пра пакос, пра збожжа, пра гмінныя парадкі, пра цяжкія падаткі. Праз расчыненыя вокны хат нясецца дражнячы пах скварак, бліноў, каля якіх завіхаюцца рухлівыя гаспадыні. Некалькі дзяўчат зьбегліся ўмовіцца, каб разам усімі ісьці ў царкву. На іх чыстыя спадніцы, яскравыя кофты, крамныя чаравікі. З-пад прыгожых каляровых хустак выглядваюць такія-ж істужкі. Некаторыя дзяўчаты ў сукенках, зусім як тыя гарадзкія паненкі. Проста й не падыходзь!

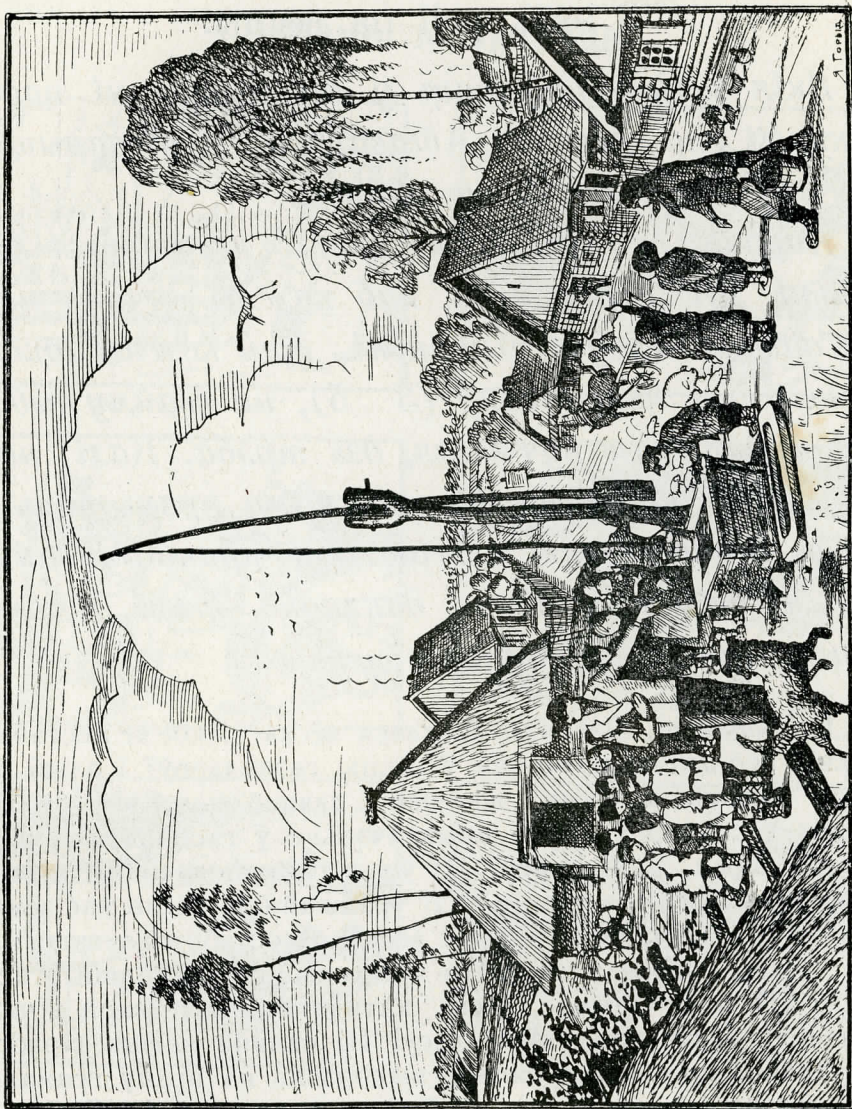
Яшчэ часіна і вёска на палавіну апусьцела. Па дарозе да Сыцевіч цягнуцца невялічкімі групамі сяляне.

1. Выпісаць усё, па чым пазнаць, што вёска сьвяткуе.

2. Зіма. Траскучы мароз. Усё занесена сьнегам. На ўзлесьсю спаткаліся тры зайчыкі. Што яны робяць? Якую-бы вы прыдумалі між імі размову (па прыкладу людзей)?

Школьная экскурсія.

З экскурсіі па вёсцы. Уважліва разглядзеце ўсё, што тут памалёвана. Якія пытаньні могуць паўстаць у вучняў, калі экскурсія застанавілася каля калодзежа? Вось некаторыя з пытаньняў: скуль набіраецца вада ў калодзежы? Якой глыбіні калодзеж? Параўнаць калодзежную і рачную ваду па чыстаце, цяплыні, смаку і мяккасьці. Якая вада здаравейшая? Чаму калодзеж трэба трымаць у чыстаце?

3 экскурсіі па вёсцы.

Якія могуць паўстаць у вас пытаньні падчас экскурсіі па вёсцы? Абгаварыце з таварышамі і вучыццалем і напішыце адказы.

Апрача вашых, вось яшчэ некаторыя пытаньні. Не абавязкава, каб кожны вучань напісаў адказы на ўсе пытаньні. Хай кожны адкажа на некалькі пытаньняў (3 - 5), па свайму выбару і пры дапамозе вучыццеля, дзе трэба. Калі напішыць усе, тады трэба кожнаму прачытаць голасна перад цэлаю клясаю свае практыкаваньне, пры чым кожны адказ дакладна ўсімі абгаварваецца, пад кіраўніцтвам вучыццеля.

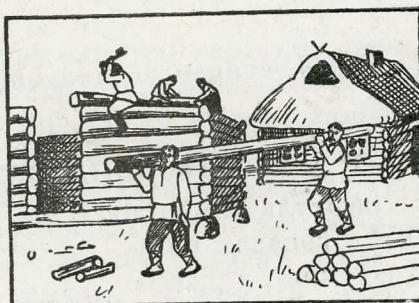
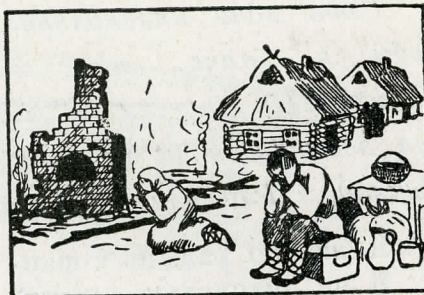
1. *Пытаньні.* Дзе пабудавалася вёска? Якое яе месцапалажэньне? Колькі налічваецца ў вёсцы гаспадароў? Колькі жыхароў? асобна мужчын, жанчын і дзяцей? — Якія будынкі ёсьць у гаспадароў? Якое прызначэньне ў гаспадарцы маюць гумно, сьвіран, пуны, хлеў? Ці ўжываюцца сялянамі якія-колечы гаспадарскія машыны? Ці ўраджайную вёска мае землю? А якую землю маюць суседнія вёскі? Якое збожжа вашыя сяляне сеюць пераважна? Што прыходзіцца дакупляць гаспадарам? Ці шмат трымае вёска хатняе жывёлы, якой і чаму? Ці даволі вёска мае сена? лесу? Ці сяляне маюць заробкі на старане? якія? Калі сяляне выходзяць на працу грамадой? Якія майстры ёсьць у вёсцы? Вуліца вашае вёскі, Сады, гароды, Выган, Рэчка.

2. Х л е б.

З чаго пякуць хлеб? Якая бывае мука на хлеб? Дзе яе мелюць? Чаго бядак прымешвае да жытняе мукі? У чым расчыняюць хлеб? Якую вагу маюць баханы хлеба? Ці хапае вам свайго хлеба на год?

Дапамагла грамада.

1. Напішэце, што бачыце на гэтых малюнках і прыдумайце да напісанага загаловак.

2. Якое вам ведама здарэньне з жыцьця, калі таксама „дапамагла грамада“? Напішэце папарадку кароткімі сказамі, з кім і як усё было.

3. ПРЫКАЗКА. З міру па нітцы, голаму кашуля.

У ШКОЛУ.

Гэта адно апавяданьне, але зьлева апавядаецца ад I асобы (я... мяне... мне... мы... нас... нам...), а справа ад III асобы (ён .. яю .. яму... ім... яны .. іх... ім...), быццам падзея адбывалася не са мною, а з нейкаю іншаю асобою, напрыклад, з Радзівонам. Параўняць адно з друім.

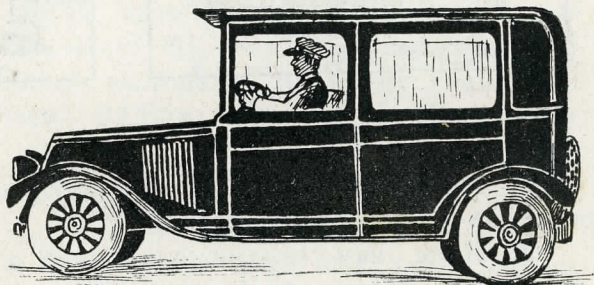
Я люблю хадзіць у школу. Я не прапускаю аніводнага дня. У сваёй торбачцы я нашу кніжкі, сшыткі і розныя прылады. Са мною заўсёды ідуць у школу Кандрат Пармёнак і Янка Кацюба. Дарогаю мы гаворым, што будзем рабіць у школе. Аднаго разу мы спазьніліся, і вучыцель зрабіў нам вымову. Я сяджу на аднай лаўцы з Кандратам.

Радзівон любіць хадзіць у школу. Ён не прапускае аніводнага дня. У сваёй торбачцы ён носіць кніжкі, сшыткі і розныя прылады. З Радзівонам заўсёды ідуць у школу Кандрат Пармёнак і Янка Кацюба. Дарогаю яны гавораць аб тым, што будуць рабіць у школе. Аднаго разу яны спозьніліся і вучыцель зрабіў ім вымову. Радзівон сядзіць на адной лаўцы з Кандратам.

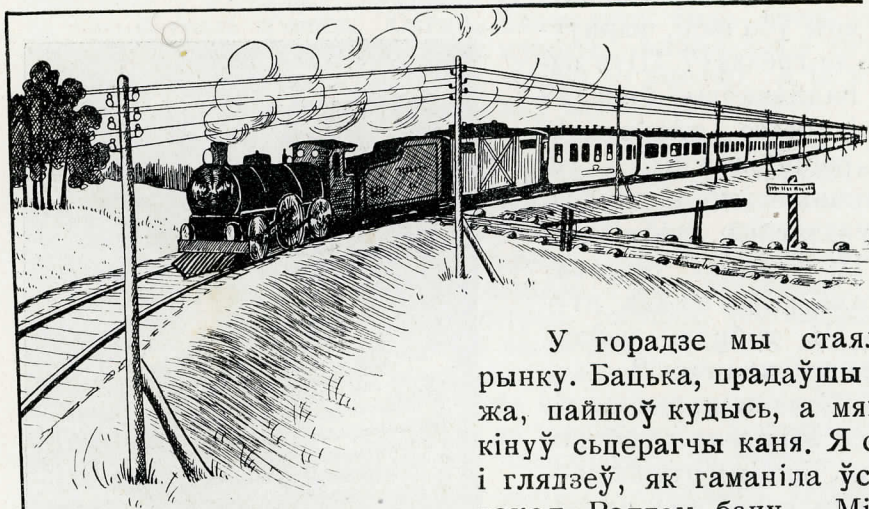
Наступнае апавяданьне напісаць ад III асобы.

Першы раз у горадзе.

Дагэтуль я ніколі ня быў у горадзе. Бацька ўзяў мяне з сабою туды на кірмаш. Не даяжджаючы да гораду, я бачыў на шапы самаход. Выглядае, быццам нейкая вялізарная, чорная буда. У ім ёсьць машына; ён здалёку гудзеў, каб давалі дарогу, бо ехаў вельмі шчыбка. Хто ехаў у ім, я не пасьпеў разглядзець.

Пад самым горадам ідзе чыгунка. Я бачыў пасажырскі цягнік. Вагонаў налічыў трынаццаць. З вагонаў выглядала шмат людзей. Бацька казаў мне, што сяляне мала ездзяць чыгункаю.

У горадзе мы стаялі на рынку. Бацька, прадаўшы збожжа, пайшоў кудысь, а мяне пакінуў сьцерагчы каня. Я сядзеў і глядзеў, як гаманіла ўсё навакол. Раптам бачу — Міколка з Сыцэвічаў! Вось я быў задаволены! Ён падсеў да мяне, і мы разам глядзелі на кірмаш. Каго і чаго толькі там ня было!... Бацька даў мне грошай, і я купіў сабе «Новую Зямлю» Я. Коласа.

Я не хацеў бы жыць у горадзе. Наша ціхая, маляўнічая вёска мне больш падабаецца.

3. *Заданьне.* Па дадзенаму ўзору напісаць кароткімі сказамі сваё апавяданьне, калі хто быў у горадзе. Што яшчэ бачылі вы цікавае ў горадзе? Калі хто ездзіў цягніком, напішэце дакладна пра сваю падарожу: калі, куды, з кім ездзілі? Што бачылі вы на станцыях, у вагоне, у часе самае падарожы? і г. д.

4. Пайшлі хлопцы на рэчку. Учапіўся і я з імі. Пачалі лавіць мянтузоў. Чым я горшы? — думаю. Закасаў рукаў кашулі і палез у ваду шукаць пад карчамі. Выцягнуў аднаго. Вельмі задаволены, палез яшчэ, ажно раптам... (прыдумаць заканчэньне і загаловак да гэтага апавяданьня).

5. *Якую з чаю чалавек мае карысьць.* На што ўжываецца саломы? яліна? вугаль?—Ці варта трымаць гусі? — Што дае чалавеку ліпа? Каноўлі? — На што патрэбна ў гаспадарцы гліна? попел? каменьне?

Прыклад. *Салому чалавек ужывае на подсьціл для жывёлы.*

Практикаванье 80.

1. Напісаць на малюнку адказы.

Дзе птушкі выбралі сабе месца для гнёздаў? Каго вывелі? Куды і чаго адляпелі? Што яны ўбачылі, вярнуўшыся да гнёздаў? Што пачулі, падляцеўшы бліжэй? Колькі было хлапчукоў? Што рабіў кожны з іх? Што пачалі рабіць птушкі, каб уратаваць сваіх дзетак? Ці ўдалося ім гэта? Ці стала каму шкада птушак? Ці добрую забаву прыдумалі хлапчукі?

2. Стаяла марозная зіма. Усё занесена глыбокім сьнегам. Бедным птушкам—сінячком, вераб'ём—ня было нідзе ніякае пажывы. Бачылі гэта дзеці, шкада ім стала птушак, і вось прыдумалі... (закончыць гэтае апавяданьне і прыдумаць да яго загаловак).

3. *Прыказкі.* Чужая болька нікому не баліць. — Каяньне позна ходзіць.

Практикаванье 81.

Каго? што?

1. *Адказаць на пытаньні.* Каго любіць маці? Што вострыць касец? Каго трэба шанаваць? Што купляе гандляр? Каго завуць шараком? Што калыхаў вецер? Што пяяў карагод? На што падае сьнег? Што купляў цыган? Што будуць майстры? Каго паклікаў дзядзька? Што вырабляе бровар? На каго пакінуты сіроты? Што дый што бачым мы ўночы на небе? Гной кладуць у вошта? Які дзень у тыдні мы сьвяткуем? а жыды? У вошта хавае гаспадар сена? збожжа? вопратку?

П а д м а й с т а р .

Пайшоў ужо другі тыдзень, як Зьмітрук падмайстрам зарабляе сабе хлеб у Юстына — шаўца з суседняе вёскі. Бязладны чалавек, да таго-ж горкі п'яніца Юстын. Але-ж куды было дзець Зьмітрука ягонай матцы, якая, пахаваўшы мужыка, выбівалася з апошніх сілаў, каб не памёрлі з голаду яе дзеткі — сіроткі? А іх у яе было тацьвёра. Зьмітрук самы старшы, меў адзінаццаць гадоў.

Яшчэ сонейка ня ўзыйшло, а Зьмітрок ужо цягне з лесу мяшок гальбя — варыць сьнеданьне. Не паспеў прывалачы вядро вады ды выгнаць курэй, як прачнулася малое гаспадыніна дзіця. Гаспадыня кліча: „Зьмітрок, га Зьмітрок! ідзі, дзіця пакалышы!“ Сядзіць Зьмітрок за калыскай гадзіну, сядзіць другую — хворае дзіця ня сьпіць, усё плача, ня сьціхае. Ужо і пасьнедалі, ужо Юстын другія халявы сшыў, а Зьмітрок, галодны, ўсё калыша ды калыша. І толькі як прышла маці паіць дзіця якімсьці зельлем, неяк успомніла пра Зьмітрука і сказала: „там на прыпечку ў місцы засталася зацірка — ідзі, зьясі. Хлеба на паліцы вазьмі“. Ёсьць Зьмітрок зацірку, спадлоба паглядае на гаспадароў... успомнілася Зьмітруку родная хата — сьлёзы самі падыходзяць да горла...

— А куды ты, чорт, капылы закінуў? — крычыць Юстын.

Кумілём кінуўся Зьмітрок шукаць капылы, якіх ён ніколі і ў вочы ня бачыў.

— Ідзі, Зьмітра, дзіця пакалышы, — кліча гаспадыня. Ледзь дзіця трохку заспакоілася, знайшлася Зьмітруку новая работа.

— Ідзі, Зьмітра, будзем разам ніткі змотваць, — кажа гаспадыня.

І вось, шавецкі падмайстар Зьмітрок сядзіць на ўслончыку і памагае гаспадыні змотваць ніткі...

Учора было сьвята. Юстын дзесьці зраньня „зашынкаваў“ з сваімі таварышамі. Гаспадыня пайшла ім заапекавацца... У хаце застаўся адзін Зьмітрук — і за гаспадара, і за гаспадыню, і за няньку. Плакала малое дзіця, плакаў над сваёй доляй няшчаснай і малы Зьміцер, але хто-ж бы яго і чым усьцешыў?!

Пад вечар вясковыя хлапчукі клікалі Зьмітрука пагуляць з імі, але калі на парозе хаты паказалася гаспадыня, усе яны з перапалоху, як мышы, паразьбягаліся хто куды. — Праз адчынення вокны Зьмітрук чуў вясёлы дзіцячы гоман, сьмех, беганіну — тузаніну... І тут яму, як маланка, раптам убілася ў галаву думка...

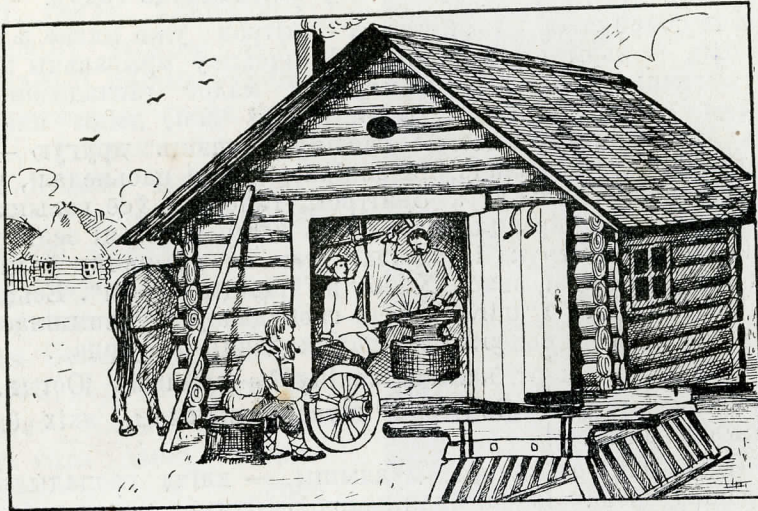
Назаўтра, рана — раненька, яшчэ сонейка ня ўзыйшло, Зьмітрук ціханька падходзіў да свае роднай хаты...

2. Напісаць адказы на пытаньні. Да каго маці аддала Зьмітрук падмайстрам? Што прымусіла яе аддаць хлапца да чужых людзей? Якую працу рабіў там Зьміцер? Ці запраўды вучыўся ён на шаўца? Ці добра яго там даглядалі? Як адчуваў сябе Зьмітрук у чужых людзей? Як праходзіла для Зьмітры сьвята? Чаму ён уцёк да роднае хаты?

3. У к а в а л я.

Чаго паслаў пябе бацька да каваля? Дзе была кузьня? Што дый што бачыў ты ў кузьні? Што рабіў каваль? Якую работу ён робіць для сялян? Ці патрэбна кузьня ў вёсцы?

4. *Загадка.* Сьпераду грэе, а ззаду вецер вее.

Практыкаваньне 82.

1. *Адказаць на пытаньні.* Што есьць шпак? бусел? верабей? вужака? вожык? вавёрка? авечка?
2. Што дае гаспадару свіння? карова? каза? трус? курыца? пчолы?
3. Што селянін мае сваё? а што купляе ў краме?

4. Варонінае гняздо.

Дзе варона будзе сваё гняздо? З чаго яна робіць яго? Чым высьцілае? Колькі кладзе ячак? Якія яны бываюць па велічыні і на выгляд? Колькі часу выседжвае варона на гнязьдзе? Чым корміць варанятаў? Як варона вучыць іх лётаць?

5. *Чаю-ж ты навучыўся ў школе?* — спытаўся бацька у малога Міколкі, які хадзіў ужо дзьве зімы да школы. Што адказаў бацьку Міколка?

6. **ЗАГАДКА.** Чатыры чатырачкі, дзьве растапырачкі, сёмы вяртун.

Шэры бадзяга.

Сьцюдзёна ваўку, шэраму бадзязе. Гудзіць, завывае ве-
пер у лесе. Усе дарогі засыпала сьнегам, усе сьпежкі замяло.
Тоўстаю карою лёду пакрыліся рэкі і вазёры. Усё жывое па-
хавалася ў цёпрых хатах, норах і бярогах. Усё запаслося
пажываю на зіму. Нават заяц, хоць які дурны, дый той не
бядуе: бегае сабе ў цёплым кажущку ды маладыя галіначкі

абгрызае. Адзін шэры воўк ня мае нідзе прыпынку, ня мае
ніякае пажывы.

Люты голад ганяе яго па лясных гушчарах, па бязьмеж-
ных лугох. Ані ўдзень, ані ноччу ня мае ён спакою. Бродзіць
па сьнежных гурбах і ляскае зубамі. То падбяжыць, то пры-
сядзе, ізноў падбяжыць, ізноў прысядзе, і ўсё ляскае зубамі.
Толькі адна думка і грызе яго...

Вось недалёка вёска. Усяго, усяго там ёсьць у гаспада-
роў — і цялушак, і авечак, і парсюкоў! Але як забрацца
ў хлеў? Да таго-ж і сабакі праклятыя пільнуюць...

Стаіць на ўзгорку шэры бадзяга і прыслухоўваецца...

Адказаць на пытаньні. Куды гэта прабіраецца воўк? Што
яму патрэбна на вёсцы? Чаго ён спыніўся? Хто на вёсцы чуе
збліжэньне ваўка?—Ці ня было калі ваўка ў вашай вёсцы? Напіша-
це гэтае здарэньне.

Каго? чаго?

1. *Адказаць на пытаньні.* Чаго прасілі ў бацькі дзеці? Каго ня любяць сабакі? З чаго ідзе дождж? У каго ёсьць грыва? Без каго дзецям цяжка ў хаце? З чаго робяць цэглу? паперу? гузікі? Да каго падбегла кураня? З чаго гоняць дзёгаць? Каля чаго быў прывязаны конь? Чые сьляды можна бачыць зімою ў лесе на сьнягу? Колькі сена зьядае за зіму адна карова? Чаго вучаць дзяцей у школе? Якіх грыбоў дзеці назьбіралі ў лесе?

2. *Данісаць.* У нашым лесе ёсьць дзеравы хваёвыя і ліставыя. Лісьце ў асіны... Хвоя ў...

Не касец без... Не жняня без... Ня вучань без... Не шапец без... Не каваль без... Не гаспадар без..

3. *У лес па дрэвы.* Напісаць папарадку ўсе дзеянні гаспадара надчас збораў у хаце і працы ў лесе.

Каму? чаму?

1. Малако даюць (каму?)...
Сена даюць (каму і каму?)...
Пацяруху даюць...

Зярняты сыплюць..
Лялькі для забавы даюць..
Лякарства вызначаюць..

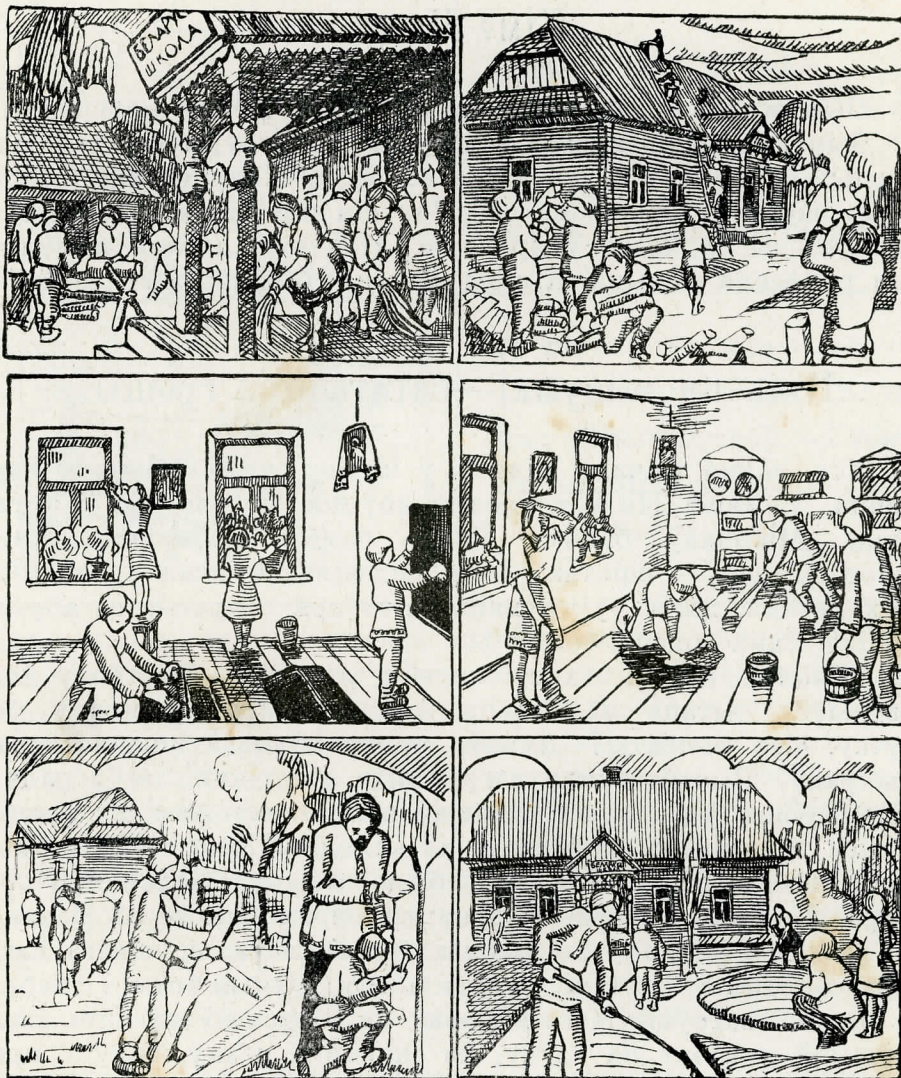
2. Каму прышло пісьмо? Каму патрэбна сякера? а шыла? Каму налажылі ашыйнік? Каму і што ты падараваў? Каму і ў будзень сьвята? Каму і што расказвала бабуля? Чаму дый чаму ня трэба верыць? Каму забаўкі, а каму сьлёзкі?

3. Малако.

Хто дае малако? Якога колеру пёплае малако (сырадой)? А якое яно на смак? А яшчэ якое бывае малако па смаку? Якое табе болей падабаецца? Дзе трэба трымаць малако, каб ня скісла? Ці каровы заўсёды аднолькава даюць малака? Ад чаго гэта залежыць? Каму вельмі карысна для здароў'я піць малако?

Самаабслужванье ў школе.

Хто ў вашай школе робіць усе чорныя работы, каб падтрымаць чыстату і парадак? Калі стораж, дык ці не маглі-б вучні самі працаваць замест стоража? Каму тады ляпей за ўсё было-б падзяліць між вучнямі працу? Паглядзеце на маляўнікі і напішэце, што робяць вучні. Якая з усяго гэтага ёсць карысьць для самых вучняў? для школы? Як можна было-б выкарыстаць тэя грошы, якія застануцца ў школе, калі яна будзе абходзіцца бяз стоража?

Кім? Чым?

Чым жнуць жыта? Чым гаруць землю? Чым мятуць вуліцу? Чым выймаюць гвазды з дзерава? Чым куры разграбаюць сьмецьце? Чым чысьцяць адзеньне? З чым ядуць кашу? З кім Тодар пасьвіў сянняя каровы? Над кім нахіліўся доктар? Кім гэты рабочы служыць у друкарні? Пад чым ляжалі жалуды? Чым рухаецца машына? Кім-бы ты хацеў быць, калі вырасьцеш?

Голь на выдумкі—багатыр на грошы.

Усе даўно пачалі хадзіць у школу, адзін Міколка марнуецца ў хаце. Ня мае ўвошта абуцца, ня мае чым і апрацуца. Міколкаў бацька летась памёр, пакінуўшы ўдаву і трое дзяцей — сіротак. Маці ледзь-ледзь можа пракарміць сваіх дзяцей, дзе-ж тут думаць яшчэ пра вопратку ці абутак для іх? Сама ходзіць босая.

Міколка вельмі хацеў хадзіць у школу. Ён троху ўжо навучыўся чытаць па газэце. Але як пайсьці ў школу без абутку, бяз вопраткі? Думаў, думаў Міколка і напасьледак прыдумаў. Выстругаўшы дзеравяныя калодачкі з абсацамі і ададраўшы ад старых камашаў рэшткі падошвы, ён прыбіў перады драцянымі скобачкамі да калодак. Хоць ня прыгожыя вышлі дзераўлянікі, але абуць было можна. Далей Міколка выпрасіў у маці старую ватоўку; падперазаўшы яе аборынкай, ён назаўтра пайшоў да школы. Вучні спаткалі нашага багатыра сьмехам і жартамі, аглядалі яго дзіўныя боты і скубалі за рызьзё ватоўкі. Але Міколка не зварочваў на гэта ўвагі. Сеўшы ў куточку на лаўку, ён спакойна чакаў, пакуль прыдзе вучыцель. Вучыцель запісаў Міколку Чапалёнка ў кніжку. Адзін з вучняў падараваў яму свой леташні лемантар. Увечары Міколка прыйшоў да хаты задаволены і шчаслівы, што збыліся яго мары.

Напішэце працяг істага апавяданьня, прыдумаўшы, як Міколка ў далейшым вучэньні забясьпечваў сябе кніжкамі, рознымі прыладамі, вопраткай і г. д., і як пазьней памагаў свайму малодшаму брату і сястры вучыцца ў школе.

Д з е н ь н і к.

	<p>САКАВІК 13.</p>	<p>Вясна ідзе. Тае сьнег. Са стрэх капаюць каплі. На ўзгорку паказалася лапінка. Прыляцелі грачы.—Па лекцыях гулялі ў сьнежкі.</p>
	<p>КРАСАВІК 7.</p>	<p>Рэчка ачысьцілася ад лёду. Распускаецца вярба. Юры ўжо бачыў буслоў.—Сяньня чысьцілі школьны сад.</p>

Хай кожны вучань зробіць сабе з чыстае паперы *дзеньнік* (сшыток), каб запісваць у ім зьмены пагоды, назіраньні прыроды, розныя падзеі ці здарэньні з агульнага, школьнага і асабістага жыцця, аб школьных экскурсіях, прачытаных кніжках і г. д. Дзеньнік трэба пісаць кожны дзень. Добра было-б проціў запісаў зьмяшчаць малюнкi таго, што ўпісваецца ў дзеньнік.

Зьмены пагоды можна ўпісваць і ў асобны *календар пагоды*. У календары пагоды адзначаецца стан цяпла (тэмпература) і пагоды (дождж, сьнег, мароз, вецер, навальніца, галалёдзіца, ясны дзень, хмарны і г. д.), таксама зьвязаныя з пагодаю гаспадарскія работы, народныя прыметы і інш.

Вераб'і і ластаўка.

Аднаго разу стадка вераб'ёў пачала жаліцца ластаўцы на крыўду, якую яны маюць ад людзей. — Мы сабе, кажуць, жывём ціхання: чужога хлеба не ямо, нічога не чапаем, нікому дарогі не пераходзім... Ня шмат нам і патрэбна чаго: маленечкае зярнятка ці ягадзінку, або вусеня якога перахапіць — вось і ўся наша пажыва. Тымчасам людзі нас так лаюць, ганяюць, нават песьні злажылі пра нас нядобрыя. Другога імя, як „злодзей, дармаед“ нам няма ад іх. Нас толькі — кажуць — біць трэба, і б'юць, б'юць, не шкадуючы.

Слухала, слухала гэта ластаўка, ды і кажа:

— Зусім справядліва ў людзей ідзе пра вас такая слава. Я ў вас спытаюся: хто ня вылазіць летам з ячменю або проса ў полі? ці ёсьць хто больш за вас ласы на кавалпельку? Хто гэта і да карыта, і да жолаба цэлаю грамадою — ну ж дзюбаць, ну ж выядаць, ну ж рабаваць! Каго не аджанешся ад сьпелых чырвоных вішань або чаршань? На каго гэта па гарадах ці палёх ставяць усюды пугалы?

Добра, каб вы хоць баяліся іх, а то толькі адзін дзень ціха: назаўтра, наеўшыся проса, ужо на галаву не сароміцеся залезці гэтаму пугалу. Не з свае, а з чужой працы жывеце вы, дармаеды! Вы ўсім добра даліся ў знакі. Узяць хоць бы нас, ластавак: хто гэта забіраецца ў нашыя гнёзды выводзіць дзяцей, замест каб будаваць свае ўласныя? Каго гэта мы ня раз замуроўвалі ў сваіх гнёздах? А, маўчыце? Мо скажаце — няпраўда?

Глядзеце, — кажа ластаўка, — на нас. Чаму мы не трапляем на зьнявагу якую ад людзей? Мы на людзкое дабро не зазіраемся, ловім сабе мушак, кузурок розных, пільнуем сваіх дзетак, сваё гнязьдзечка... і людзём ня тое, каб школу якую рабіць: наадварот, хочам ім у чым-колечы і памагчы: гаспадара мы засьцяражом ад блізкае буры ці дажджу, гаспадыні мы дапільнуем яе птушыную гаспадарку ад страшнага ворага-шуляка. Як мы да людзей, так і яны да нас. Людзі ня толькі не чапаюць нашых гнёздаў, якія заўсёды будуюць цяжкаю працаю пад стрэхамі іхніх хатаў, а яшчэ бароняць нас ад нядобрых дзяцей сваіх.

Вось так, мілыя вы мае! кажа ластаўка верабейкам. Кіньце свой нораў пагань, тады ня будзе вам і зьнявагі ад людзей.

Вysłухалі вераб'і свой прысуд, зачырванеліся ад сораму і, вінаватыя, нічога не сказаўшы, паляцелі... куды бы вы думалі, дзеці?

1. Напішыце (асобна) пра вераб'ёў і ластавак, адказаўшы на такія пытаньні: які іх выгляд? чым жывяцца? чаму яны трымаюцца людзкіх сялібаў? Дзе і з чаго яны робяць свае гнёзды? Колькі кладуць яечкаў? Колькі тыдняў сядзяць на яечках? Ці вылятаюць у вырай? Чаму? Хто з іх дармаеды, а хто жыве з працы свае?

2. ПРЫКАЗКА. На чужое сала і котка гаспадыня.

Практыкаваньне 89.

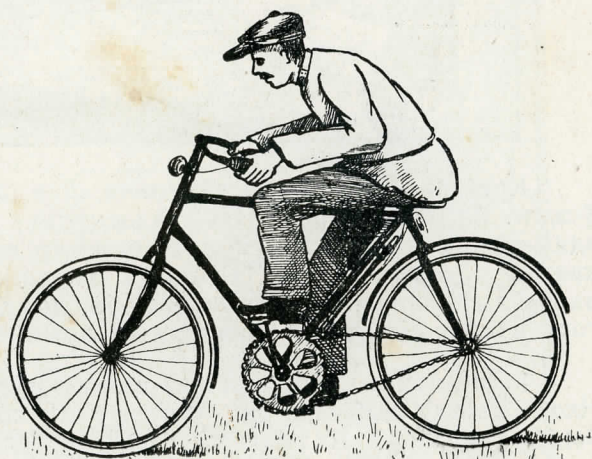
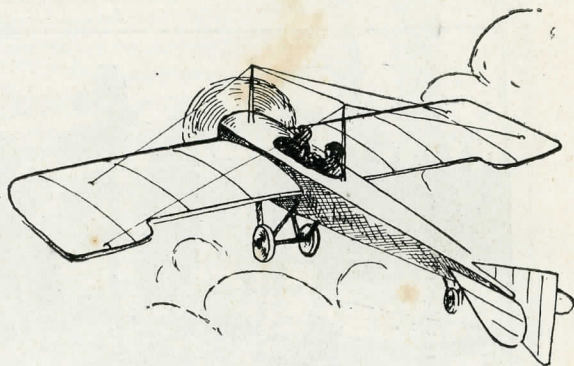
1. Напісаць адказы. Чым бароніцца конь? воўк? кот? аса? вужака? вожык? гусак? рак?

Чым мы чуем? бачым? нюхаем? ашчупваем? смакуем?

Пяць органаў знадворных адчуваньняў: зрок (вочы), слух (вушы), нюх (нос), вошчуп (усё цэла) і смак (язык).

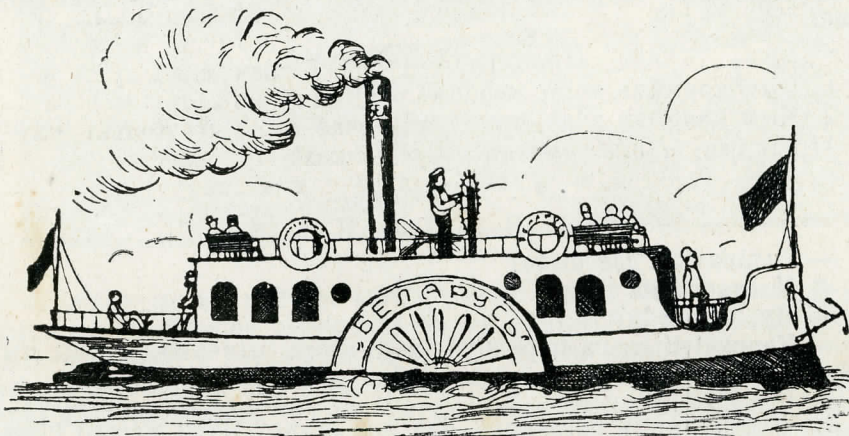
2 *Аб кім? аб чым? на кім? на чым? у чым?*

На чым растуць яблыкі? Аб кім расказваў сяньня вучыцель? Пры кім жывуць дзеці? У чым варыцца абыд? Па чым ездзяць санкамі? Пры кім працуе падмайстар? На чым зьявілася раса? На кім сяньня новы кажух? Па чым пайшлі авечкі? Аб чым спрачаліся Гаўрыла і Параска? У чым зімуе мядзьець? а вавёрка?

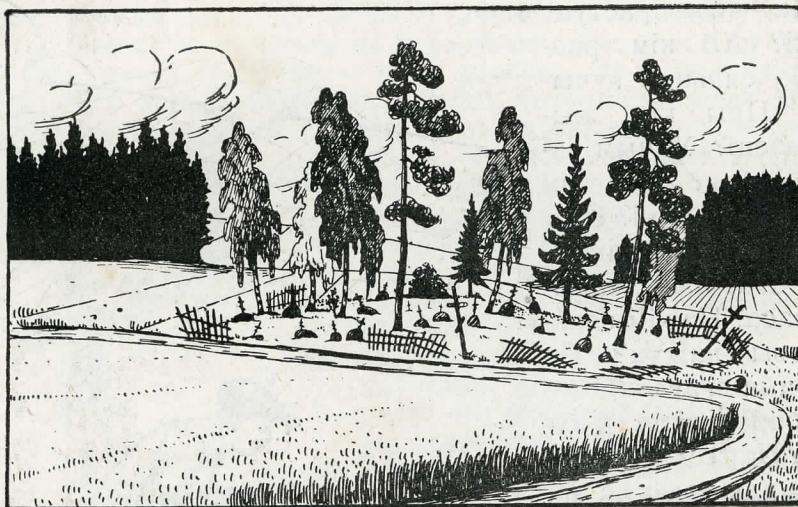

3. *На чым ездзяць людзі?*

Па зямлі ездзяць...
Па вадзе ездзяць...
У паветры...
У халодных краях...
У цёпрых краях.

4. ПРЫКАЗКА. У машыніста хлеб траякі: чорны, белы і ніякі.

Круглае поле. Горы каменьныя. Лес па краях, як сьцяна. Ціха ўсюды. Нудна на сэрцы. Птушка ня крыкне нідзе ніадна. Могілка ў полі адны-адзіночкі. Паслы гнілыя на землю ляглі. Крыж пахінуўся, як кветка у буру. Многа іх, многа ляжыць на зямлі. Кучка бярозак, вярба ды хваінка. Вецер разьвееў іх, дождж спаласкаў. Вось дзе ад гора мужык адпачыне! Вось дзе ён думкі і сьлёзы схаваў!

(Якуб Колас).

1. Напісаць пра могілка вашае вёскі. Дзе яны знаходзяцца? Якое месца выбрана пад могілка? Ці агароджаны яны? Ці шмат ёсьць дзеравоў? Як дагледжваюць іх сяляне? Хто з тваіх блізкіх, родных пахованы там? Ці ёсьць якія памятнікі на могілках?

2. Напісаць, што было, калі я аднаго разу пайшоў увечары на могілка.

Практыкаваньне 91.

1. Чым кормяць коні? каровы? авечкі? куры? гусі?

2. Чым пакрыта цела качкі? мядзьведзя? рыбы? барана? чарапахі? Прыклад. Цела рыбы пакрыта лускаю.

Сьвіначка.

— Сьвіначка, дзе была?

— У суседа на дварэ.

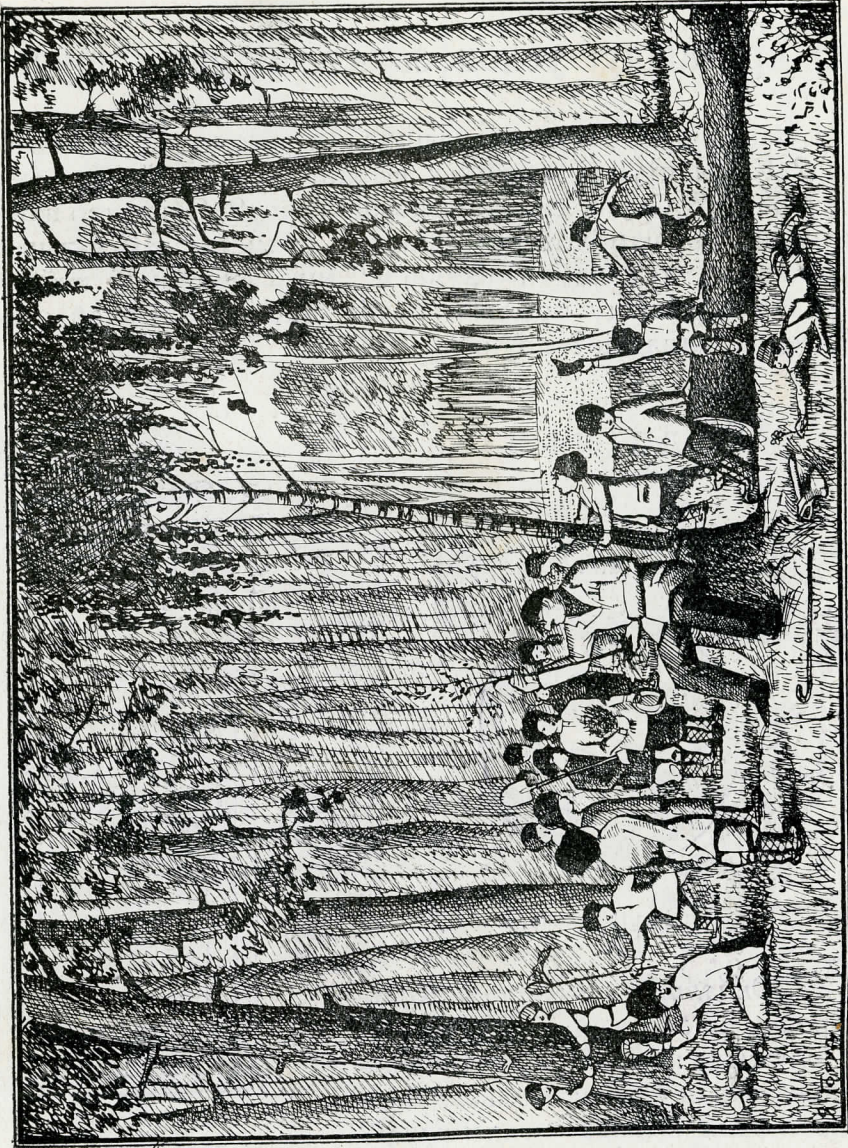
— Ну, што там?

— Кепска! Ніякага парадку: двор чыста вымецен, усюды чыста. Нельга ні ў гразі пакапацца, ні ў лужы пакачацца.

(З „Чырв. Зьмені“).

3. Чым кормяць сьвіньню? Дзе яна жыве? Якой масьці бываюць сьвіньні? Колькі парасяткаў можа прывясьці сьвіньня? Чым карысна, а чым шкодліва сьвіньня?

Школьная экскурсія.

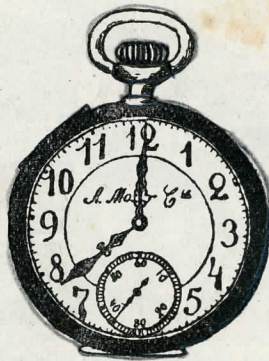

З якою метою пайшли гэтым разам у лес? Што трымае ў руках вучыцель? На што ён звярочвае ўвагу вучняў? Які карэнь, сьцябло, лісьцьцё, краскі ў гэтае расьліны? Ці глыбока яна пускае карані ў землю? Якую выбірае для сябе землю? Шукае сонца ці ценю? У залежнасьці ад гэтага якая будова, выгляд усяе расьліны? Параўнаць з іншымі расьлінамі. Параўнаць некалькі розных экзэмпляраў дадзенае расьліны і вытлумачыць, ад чаго залежыць розьніца. Што вучні прынясуць з экскурсіі ў школу? Што з усім гэтым будучь рабіць?

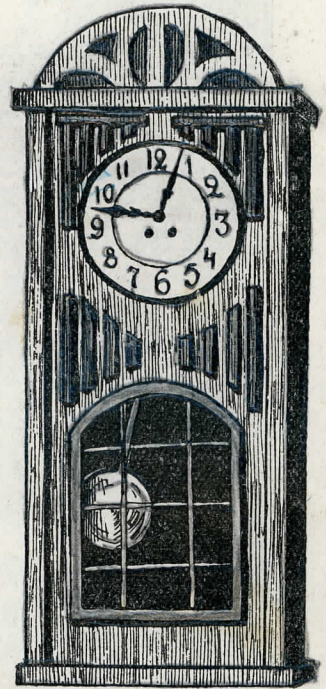
Бакі кругавіду: усход, захад, поўнач і поўдзень.

1. Напішэце, што знаходзіцца ад школы на поўдзень? на ўсход? Куды птушкі лятуць у вырай? З якога ў які бок цячэ ваша рэчка? Скуль сянняя дзьмець вецер? Які вецер найчасцей прыносіць нам дождж? сьцюжу? сухмень? Як называецца старана між усходам і паўднём? між захадам і поўначай? У які бок кругавіду пойдзеш ты са школы? У якой старане зьяўляецца маладзік? поўня?

Гадзіннік.

Гадзіннік кішанёвы.

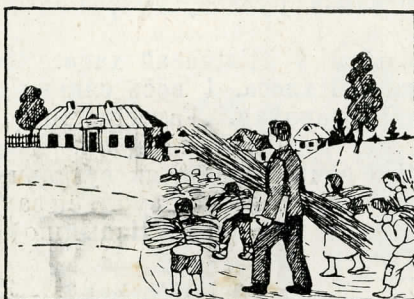
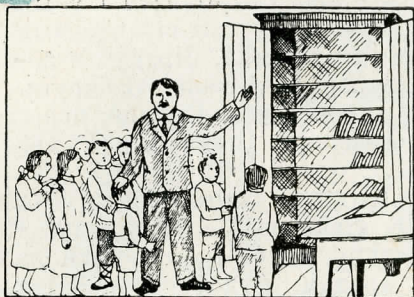

Гадзіннік сьценны.

2. *Адказаць на пытаньні* Колькі стрэлак мае гадзіннік? Для чаго служыць кожная? Калі гадзіннік паказвае поўдзень? Колькі паказваюць намалёваныя гадзіннікі? Хто майструе і папраўляе гадзіннікі? З чаго робяцца вечкі кішанёвых гадзіннікаў? Як у залежнасьці ад гэтага называюцца кішанёвыя гадзіннікі?

3. ЗАГАДКА. Ідзець, ідзець, а з месца ня сойдзець.

Калі? дзе? куды? адкуль?

Калі пачынаецца вясна? Калі сяляне возяць з балота сена? Калі цвітуць садовыя дрэвы? Дзе вырабляюць машыны? Дзе мігацяць зоркі? Калі пачынаецца касавіца? Дзе растуць нагоўкі? мядувачка? Дзе купляюць вяроўкі? Калі бывае „бабскае лета“? Дзе хаваюць на зіму бульбу? Калі беларусы сьвяткуюць Коляды?

Адкуль сьвяння дзьмець вецер? Куды селявін павёз гной? Куды адлятаюць птушкі ў вырай? А скуль прылятаюць? Куды бягуць усе рэкі? Скуль сьцякаюць вясною ручайкі? Куды скокнула жаба? Куды ідзе дым з печы? Куды пайшла гэтая дарога? Скуль узяліся каля вёскі ваўкі?

Галодны год.

Дзе тонка, там — кажучь — і рвецца. Так сталася і ў Піліпавых. У Піліпа свае зямлі вузенькая, вузенькая палоска. Кожын год ён бярэ запашкі ў пана або багацейшых суседзяў. Працуе з жонкай усё лета, б'ецца, як тая рыба аб лёд, а карысці мала. Забяруць палову ўраджаю, і Піліпу вясной не хапае хлеба. Бывала, пазычыць у суседа пудок жыта, прызаробіць дзе-коlechы, „пахлюбаюць“ месяц — другі, і так-сяк дацягнуць да жніва.

Мінулую вясну суседзі паралі Піліпу ўзяць пазыку з банку. „Што — кажучь — цярэць? аддасі ўвосень!“ — Паслухаў Піліп і ўзяў сто злотых пазыкі. Купіў насення, хлеба і — грошай як і ня было. — Нічога, — думае Піліп, — прадам пудоў пяток жыта, лёву і зьварву гэты доўг. Ажно, як на тую пагібель, вышла вялікая няўрода: прапала жыта, згніла — вымакла бульба, змарозіла яшчэ зялёны ячмень і лён.

Страшны госяць — голад пасяліўся ў Піліпавай хаце. Няма чым аддаць пазыкі: няма грошай, няма і хлеба. І вось сянёны апісалі за доўг і павялі апошняю Піліпаву кароўку. Галосіць Піліпава жонка, плачучь, прытуліўшыся да яе, трое малых дзетак. Толькі старшы 12-гадовы Ігналя ня плача. Яго вочкі гараць, як вугальчыкі. Сьціснуўшы кулачок і сьцяўшы са злосьці на кагось зубы, ён задумлённа пазіраў на маці. Напасьледак і ён не сьцяярпеў. Падышоў да маці і пачаў яе ўгаварваць.

— Ня плач, мама!.. Як я вырасту, тады ня будзем галадаць. Я ня дам адбіраць кароўкі... Будзем і мы мець зямлі больш... Яе на ўсіх павінна хапіць... Пацяярпі, мамка!..

І ў Ігналькі паліліся з вачэй гарачыя сьлёзы.

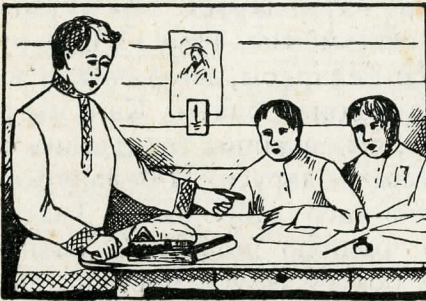
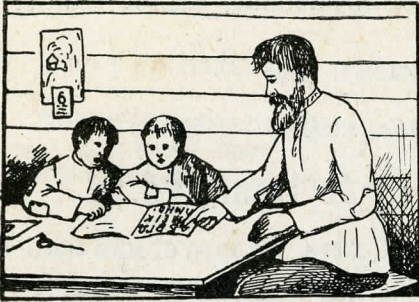
Асана.

1. *Адказаць на пытанні.*
Колькі было свае зямлі ў Піліпа? Ці хапала Піліпу хлеба да новага жніва? Што ён рабіў кожны год? Ці аддаваў Піліп свой доўг суседзям? Што на гэты раз паралі Піліпу? Ці ўзяў Піліп пазыку? дзе? колькі? На што ён патраціў пазыку? Ці было чым аддаць пазыку? Чаму? Што ўзялі ў Піліпа за пазыку? Якая гэта была страта для сям'і Піліпа? Хто хацеў усьцешыць маці? Што Ігналя сказаў ёй?

2. Напішэце кароткае апавяданьне па гэтаму малюнку.

С а м а т у г а м.

1. Напішэце, што бачыце на гэтых малюнках.

2. ВОЛЬНЫЯ ТЭМЫ.

Як вясковыя дзеці забаўляюцца зімою. — Мой першы дзень у школе. Як я навучыўся плаваць. — У доктара. — На пільні.

Зайцава навука (з украінскага).

Вясёла зьяе сонейка і ўсім аднолькава сьвеціць і грэе. Прыгрэла яно на краі лесу і старога зайца з зайчанятамі. Скачуць зайчаняты, забаўляюцца, скубуць расістую травіцу. А стары заяц кліча да сябе дзяцей і вучыць іх, як на сьвеце жыць, як усперагчыся ад бяды.

— Шмат у нас, зайцоў, ой як шмат лютых ворагаў! І воўк, і ліс, і арол, і сава. А найгоршы наш вораг — чалавек з стрэльбаю і сабакамі. Ані ўдзень, ані ноччу ня сьпі, бойся, сьцеражыся. Лютых ворагаў шмат, а абароны ніякае. Няма ў нас ані вострых пазуроў, ані моцных зубыў. Уся абарона наша ў нагах. Як зачнеш бяду — уцякай хупенька. Ох, цяжка жыць на сьвеце, дзеткі вы мае, ах як цяжка! А яшчэ горш было-б, каб мы, зайцы, самі сябе крыўдзілі. Згодна, дзеткі, жывеце, не рабеце адзін аднаму ніякае крыўды, а толь-

кі ворага засьцерагайцеся. Дасьць Бог, пражывеце шчасліва свой век.

3 Напісаць, якіх ворагаў маюць вавёркі? мышы? жабы?—
У чым адзін ратунак для іх?

4. Напішы сваю ўлюбёную казку.

Практыкаваньне 95.

Я Беларусь.

Мой тата Беларусь, мая маці Беларуська, нашыя дзяды і прадзеды таксама былі Беларусамі. Як і яны, жыву я на Беларусі. Мы гутарым беларускаю моваю. Таму і я Беларусь.

Усе Беларусы, дзе-б яны ні жылі—мае родныя браты. Калі мы робім што, дык павінны так рабіць, каб перадусім Беларусі, ды беларускаму народу з таго дабро было. Таксама і сваю родную мову мы павінны любіць больш за ўсе мовы на сьвеце, бо ўжо ад калыскі маці вучыла нас гаварыць роднаю моваю. Але ж мы павінны адначасна і ўсе іншыя народы шанаваць, і ўсім людзям нясьці заўсёды сваю помач і спачуваньне.

1. Напісаць адказы на пытаньні.
Якая мова твая родная? Якія яшчэ ўжываюцца мовы на Беларусі? Для каго перадусім трэба кожнаму Беларусу працаваць? Як трэба адносіцца да ўсіх іншых людзей? Як трэба жыць з суседзямі?

2. Прыказка. У сваім краі, як у раі.

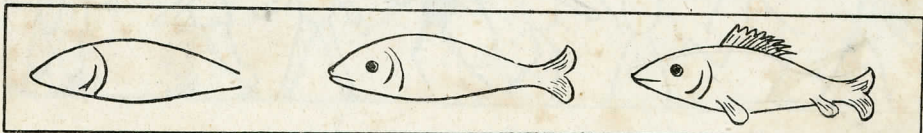
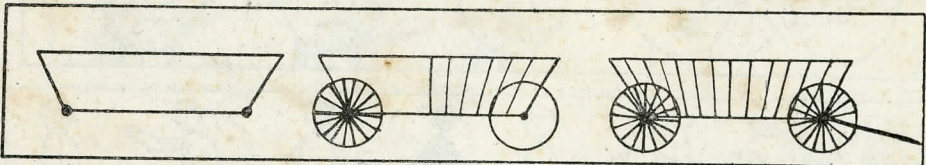
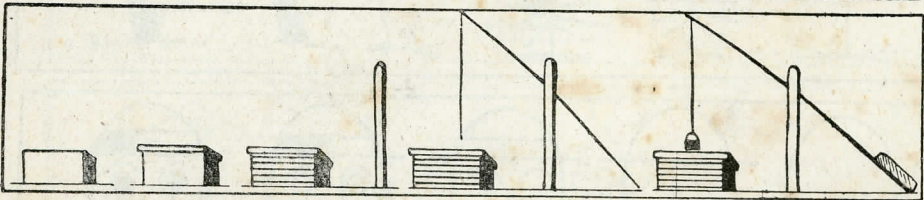
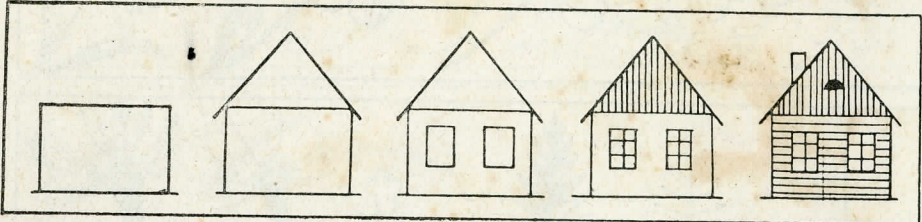
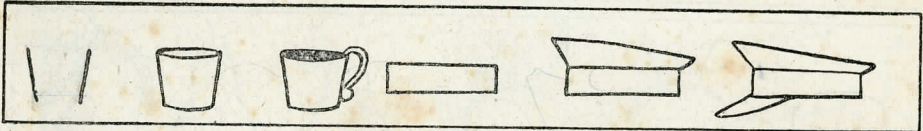
Д З Е Т К А М.

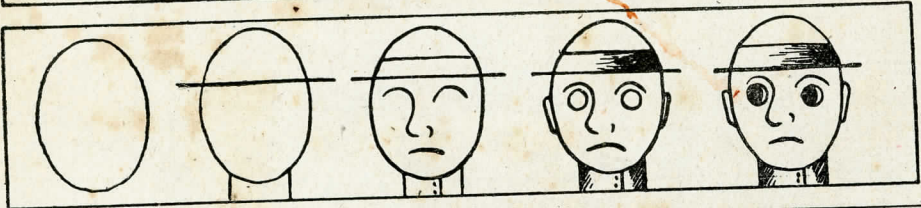
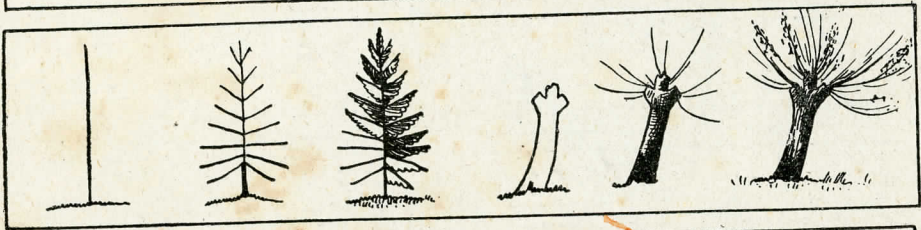
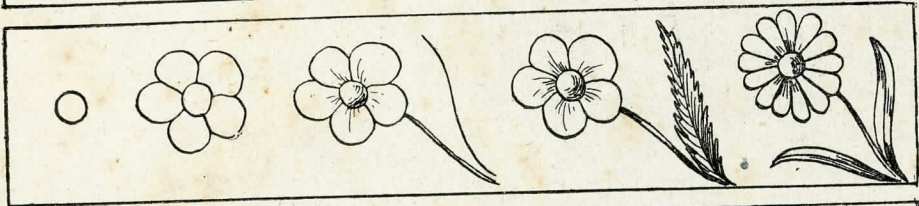
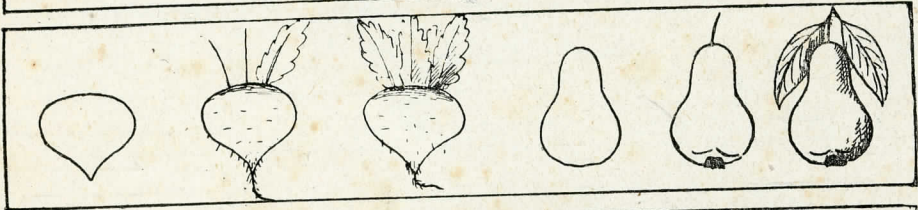
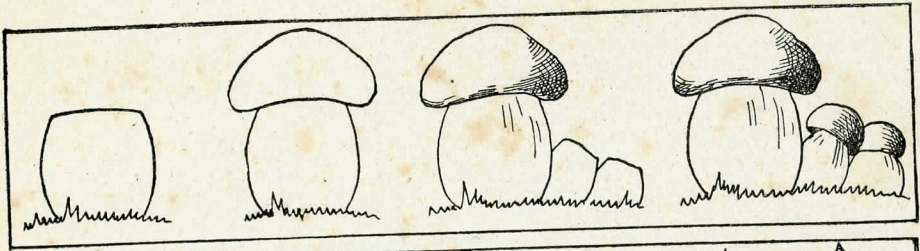
Вучэцеся, дзеткі, дужэйце на волі,
Каб скарбы навукі знайсці,
Каб лепш было з жыцьцем змагацца за долю
На роднай і мілай зямлі!
Бо цяжка, ой цяжка змагацца тым людзям,
Хто ў вечнай цямноце жыве!
Ня бачыць ён сьвету і бачыць ня будзе,
Бо сьвет той навука дае.

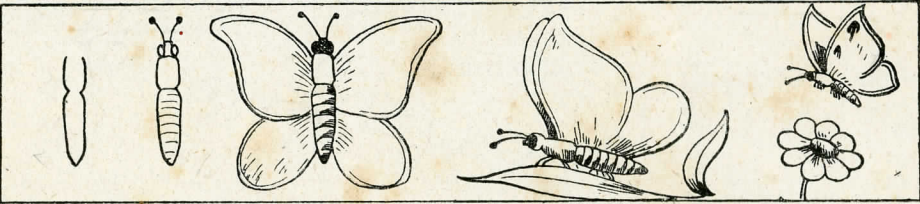
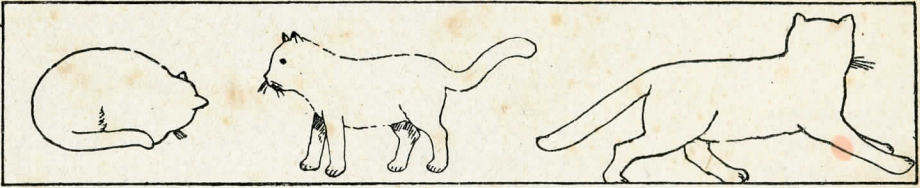
М. Раманоўскі.

Узоры для вольных малюнкаў.

Тут паказана, як аднымі толькі самымі простымі лініямі, засьцерагаючы пэўную паступовасьць, лёгка можна маляваць навакольныя прадметы і жывыя істоты ў розных палажэньнях.

СЛОУНІК

трудных па правапісу слоў.

Аб'ежчык, аб'яж-

джаць

аброць, вобраць

абсац

абуцьце

абцугі, абцужкі

авадзень

аддаць

адзеньне

Аляксандар

Амяльлян

апавяданьне

асьцярожна

Аўгень, Аўгенья

Аўдоцьця

аўсянік, аўсянка

аўчына, аўчынавы.

Бабка

барджэй

бацькаўшчына

безрабоцьце

бляшка

больніца

бражджотка

бродзень

брусьніцы

бручка

брындзюлька

будзіць

бязладзьдзе

бярвеньне

бярэзьнік

Вавёрка

вагзал

важкі

варстат

варуўня

ваўняны

вязьці, вязу, вёз

взясыпэд

верацяно

верапшчака

Вільня

вобалак

воўк

вуж, вужака

вусень

вярблюд

вятох.

Гаёк, гай

газьніца

гальлё

гандляр, гандляваць

ганьба

гасьцінец

гасьцініца (заезд)

глёбус

гняздо—гнёзды

гнязьдзечка

гойдацца

грамадзкі, грамадзя-

нін

грызьці

гумнішча

гунька

гушканка, гушкацца

Даёнка, даініца

джгала

дзёгаць

дзед, дзяды

дзерава, дэравяны

дзіра, дзірван

дзічка

дзьверы

Дзьвіна

дзюба

дзядзька

дзянёк, дзянькі

дзяруга

дзяўбаць, дзюбаць

дзяўчына

дождж

досьвітак

дошчачка

драбкі

дрывасек

дудка.

Езьдзіць, едзьце

елка

ёмісты, ёмкі

ёрш, яршок

есьці—есьць, зьёў

ёсьць, ёсьцека

Жаласьлівы

жалезка

жанчына

жолуд-жалуды

жоўты

журавіны

жураў

жучок

жыхар

жыцьце

жычка

жэрдка, жэрдзь

жэўжык.

Загадчык

зазубень

замерзьці, замёрз

зарэчча

заўсёды

зайграць

збожжа

зброя

зельле

ззаду, сьпераду

злодзей

зрэб'е

зьбялець

зьбянтэжыць

зьвер, зьвярыны

зьверху—зьнізу

зъдзек
зъдзіў
зъмена
зъмяя
зънішчыць
зэдэль, зэдлік
зязюля
зядёнка

Ігрышча
імжака
індык
істужка
ісьці.

Казьляк
каламажка
каменьне, каменны
каптан
карандаш (аловак)
карэньчык
касьцёл
касьцяны
кіёчак
кілямэтр
кісялёўка
клэшчы
клін
кнігаўка
кныш
коўдра
коўзацца
краўчыха
краябраз
кываўнік
ксёндз
кудзеля
кужаль
кузьня
кулёк
курасьлеп
куцьця

Лагчына
ламатча
ландыш
лебедзь
лезьці
лётнік

лешч
лісьце. лісьцяны
ліхтар
ложак
ложка
лузга, луска
лядзянка
лясьнік
ляшчына

Маёнтак
мажджэр
маладзік
малацьбіт
маліньнік
маўклівы
майстар, майстроўня
медзь, мядзяны
места (горад), мя-
стэчка, мескі (га-
радзкі)
месца (пляц), мя-
сцовасьць, мяс-
цовы (тутэйшы)
моладзь
мядзьведзь
мядуначка
мяккі, мягкі
мяўкаць
мяцёлка

Найміт, наймітка
насеньне
натоўп
наўкасяк
наўмысна,
наўцекі
начоўкі, ночвы
невуцтва
Неман
нерат
Нічыпар
ноччу
нырэц, нырка
нябожчык
нячысьцік
няшчасьце

Падглядач
падсядзёлак

падтрымаць
панадворак
партманэт
пасьвіць, пасьвіцца
паўдзён, паўдзённы
паўзьці, паўзун
пацяруха
паштоўка, пашталь-
лён
пайсьці, пайшоў
перайсьці,
перапёлка
пераплётня
персецень, пярсьце-
нак
пешаход
піцьцё, пітво
плысьці, плыўкі
пляменьнік
подсьціл
посьцілка
поўня
поўсьць
пошасьць
прыгуменьне
прызба, прызьба
пстрычка
пузыры—паўхіры
пярэчыць—спрэчка
пясьняр
п'яўка
пяшчань.

Рабізна
ражка
развалкі, розвальні
ральля
рамонак, румянак
рамяство
расьці
ржышча
рожкі
рохкаць
рыдлёўка
рыжок—рыжкі
рэзгіны
рэдзька

Саломоны
селядзёц

смарчок
сланечнік
спружынаўка
стрыкаты, парэсты
сьвердзёл
сьвіньня
сьвярбець
сьлімак, смоўж
сьмелы, сьмялей
сьнеданьне
сьнітка
сьпяшацца
сьцежка
сьцёбаць
сьцяг
сьцяна
сэрца
сякач
сяўба.

Тамашоўка
тачальня
таўкач, таўчы
таўшчыня, тоўсты
трысьцё
тутун, цюцюн
тхор.

Уздоўж, упоперак
узлесьсе
умалот
умаўляць
упрэць, управаць
ураджай
уток
уцякаць, уцячы
уюн

Фабрыка
фэльчар
фіялкавы, фіялкі
фурман

Хаўтуры
хвартух
хвошч
хлусьня
хмызьняк
хрусьцець
хрушч
хрысьціянін

Цадзілка
цёлка
целяпацца
цёмна
церазсядзельнік
цёрліца
цесьць, цешча
цотны
цыбук
цызорык
цвік
цвільці
цвьярозы
цьмяна
цэўка
цюцік
цяжкі, цяжар
цяля, цялячы.

Чаляднік
чароўны, чараўнік

чарсьцець, торствы
чарэмха, чаромуха
чаўнок, човен
чаўпсьці
чашчэвік
чмель
чыгун, чыгунка
чыж, чыжык
чысьцяк.

Шавец-шаўцы
шалёны
шалёноўка
шасьціножка
шляхціц
шоўк, шаўковы
шчаня, шчаніцца
шчарбаты
шчыгол
шыпшына
шэрьць
шэршавь

Экзамін
эканом
экскурсія

Юргіня
юшка, юха
Язда, яздок
язьмен
ялаўка, ялавы
Яўмен
яшчарка

Усе клішэ, зьмешчаныя ў гэтай кнізе, апрача некалькіх (стр 29, 43, 47, 52, 66, 69 і 80), зьяўляюцца ўласнасьцю аўтара і без ягонае згоды ня могуць быць перадрукаванымі.

ВЫЙШЛА З ДРУКУ КНІЖКА

1) С. Паўловіча. „ПІШЫ САМАДЗЕЙНА“.

Развіцьцё навыку самастойнага пісьма. Пасобнік для беларускае школы і самавукаў. З лічнымі малюнкамі мастака М. Васілеўскага. Ч. I. Першы год навучаньня (пасля азбукі). Выданьне аўтара. Вільня, 1929 г. (для вучняў).

2) Таго-ж аўтара „МЭТАДЫЧНЫЯ УВАГІ“

да пасобніка «ПІШЫ САМАДЗЕЙНА», 15 стр. (для настаўнікаў).

ПРАДАЮЦЦА ВА УСІХ БЕЛАРУСКІХ КНІГАРНЯХ
У ВІЛЬНІ І НА ПРАВІНЦЫІ. — — — — —

Галоўны склад у аўтара:

WILNO, UL. FILARECKA, Nr. 18, m. 5.
